

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ

Кафедра тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства

ЛОГАШ Анастасія Андрэеўна

ТЭМА “ДЗЯВОЧАЙ ВАЙНЫ” Ў ЧЭШСКОЙ ЛІТАРАТУРЫ

Дыпломная работа

Навуковы кіраўнік:

кандыдат філалагічных навук, дацэнт
А. У. Вострыкава

Рэцэнзент:

кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Э. Ю. Дзюкава

Допущена да абароны

«___»_____ 2019

Заг. кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства
кандыдат філалагічных навук, дацэнт Марозава Т. А

Мінск, 2019

ЗМЕСТ

РЭФЕРАТ.....	3
УВОДЗІНЫ.....	7
ГЛАВА 1. Увасабленне тэмы “дзявочай вайны” ў чэшскіх хроніках.....	12
1.1. “Чэшская хроніка” Казьмы Пажскага.....	12
1.2. “Чэшская хроніка” Вацлава Гайка з Лібачан.....	20
ГЛАВА 2. Тэма “дзявочай вайны” ў чэшскай літаратуры 19 стагоддзя.....	28
2.1. Яраслаў Врхліцкі і яго цыкл эпічных вершаў “Міфы”.....	28
2.2. Юліус Зэер і яго цыкл эпічных вершаў “Вышаград”.....	34
2.3. Алоіс Ірасэк і яго твор “Старадаўнія чэшскія паданні”.....	43
ЗАКЛЮЧЭННЕ.....	50
СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ.....	53

РЭФЕРАТ

Логаш Анастасія Андрэеўна

Тэма “дзявочай вайны” ў чэшскай літаратуры

Дыпломная работа складаецца з уводзінаў, дзвюх глаў, заключэння, спісу выкарыстанай літаратуры.

Аб’ём: 56 старонак, 51 крыніца.

Ключавыя словы: МІФ, ДЗЯВОЧАЯ ВАЙНА, ГІСТАРЫЯГРАФІЯ, ХРОНІКІ, РАМАНТЫЗМ, РЭАЛІЗМ, КАЗЬМА ПРАЖСКІ, ВАЦЛАЎ ГАЕК, ЮЛІУС ЗЭЕР, ЯРАСЛАЎ ВРХЛІЦКІ, АЛОІС ІРАСЭК, ПАРАЎНАЛЬНЫ АНАЛІЗ.

Прадмет даследавання: тэма “дзявочай вайны”, яе ўвасабленне ў чэшскай літаратуры і яе эвалюцыя з цягам часу.

Мэта даследавання: літаратуразнаўчы аналіз увасаблення тэмы дзявочай вайны ад старажытнасці да 20 стагоддзя на прыкладзе такіх твораў, як Космава хроніка, хроніка Вацлава Гайка з Лібачан, “Старадаўнія чэшскія паданні” Алоіса Іраска, “Вышаград” Юліуса Зэера і “Міфы” Яраслава Врхліцкага.

Аktуальнасць даследавання: актуальнасць дыпломнай працы заключаецца ў кампаратывістцкім падыходзе да вывучэння тэмы “дзявочай вайны” ў творах розных эпох.

Навізна даследавання: навізна даследавання заключаецца ў нераспрацаванасці дадзенай тэмы ў чэшскай, рускай і беларускай літаратуразнаўчай і культурнай прасторы.

Вынікі даследавання: на падставе літаратуразнаўчых крыніц, прысвечаных абранай тэме, а таксама вывучэння культурна-гістарычнага кантэксту часоў напісання даследаваных тэкстаў былі прааналізаваны пяць твораў чэшскіх аўтараў. Былі вылучаны вытокі з’яўлення і асаблівасці адлюстравання дадзенай тэмы ў розныя часы яе існавання ў чэшскай літаратуры. Таксама былі прааналізаваны розныя мастацкія падыходы да пазначанай тэмы і пэўныя мастацкія тэндэнцыі, якія праяўляюцца ў яе рэалізацыі.

Галіна практычнага прымянення: матэрыялы і вынікі дадзенай працы могуць быць скарыстаны для далейшых даследаванняў тэмы “дзявочай вайны”, на лекцыях і практычных занятках па гісторыі чэшскай і іншых славянскіх літаратур. Даследаванне таксама можа быць скарыстана пры вывучэнні матываў антычнай міфалогіі ў сусветнай і чэшскай літаратуры.

РЕФЕРАТ

Логош Анастасия Андреевна

Тема “девичьей войны” в чешской литературе

Дипломная работа состоит из введения, двух глав, заключения, списка использованной литературы.

Объём: 56 страниц, 51 источник.

Ключевые слова: МИФ, ДЕВИЧЬЯ ВОЙНА, ИСТОРИОГРАФИЯ, ХРОНИКИ, РОМАНТИЗМ, РЕАЛИЗМ, КОЗЬМА ПРАЖСКИЙ, ВАЦЛАВ ГАЙЕК, ЮЛИУС ЗЕЙЕР, ЯРОСЛАВ ВРХЛИЦКИЙ, АЛОИС ИРАСЕК, СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.

Предмет исследования: тема “девичьей войны”, ее воплощение в чешской литературе и ее последовательная эволюция.

Цель исследования: литературоведческий анализ воплощения темы “девичьей войны” от древности до 20 века на примере таких произведений, как Космова хроника, хроника Вацлава Гайека из Либочан, “Старинные чешские сказания” Алоиса Ирасека, “Вышеград” Юлиуса Зейера и “Мифы” Ярослава Врхлицкого.

Актуальность исследования: актуальность дипломной работы заключается в компаративистском подходе к изучению темы “девичьей войны” в произведениях разных эпох.

Новизна исследования: новизна исследования заключается в неразработанности данной темы в чешском, русском и белорусском литературоведческом и культурном пространстве.

Результаты исследования: на основании литературных источников, посвящённых данной теме, а также изучения культурно-исторического контекста времен написания исследуемых материалов были проанализированы пять произведений чешских авторов. Были определены истоки и особенности отображения изучаемой темы в разные периоды ее существования в чешской литературе. Также были проанализированы разные художественные подходы к обозначенной теме и определенные художественные тенденции, проявляющиеся в её реализации.

Область практического применения: материалы и результаты данной работы могут быть использованы для дальнейших исследований темы “девичьей войны”, на лекциях и практических занятиях по истории чешской и других

славянских литератур. Исследование также может быть использовано при изучении мотивов античной мифологии в мировой и чешской литературе

SUMMARY

Lohash Anastasiya Andreyevna

The theme of “maiden war” in Czech literature

The thesis consists of an introduction, two chapters, a conclusion, a list of references.

Volume: 56 pages, 51 references.

Key words: MYTH, MAIDEN WAR, HISTORIOGRAPHY, CHRONICLES, ROMANTICISM, REALISM, COSMAS OF PRAGUE, VACLAV HAJEK, JULIUS ZEYER, JAROSLAV VRCHLICKY, ALOIS JIRASEK, COMPARATIVE ANALYSIS.

Subject of the research: the theme of “maiden war”, its embodiment in the Czech literature and its consistent evolution.

Objective: literary analysis of the expression of the theme of “maiden war” from antiquity to the 19th century on the example of Cosmas’s chronicle, chronicle of Vaclav Hajek from Libocany and works “Old Czech legends” written by Alois Jirasek, “Vysehrad” written by Julius Zeyer and “Myths” written by Yaroslav Vrchlicky.

Relevance of the research: the relevance of the thesis is a comparative approach to the study of the “maiden war” theme in the works of different centuries.

Novelty of the research: the novelty of the work lies in the lack of its development in the Czech, Russian and Belarusian literary and cultural space.

The results of the research: based on the literary sources devoted to this topic, as well as the study of the cultural and historical context of the time of writing studied materials, five works of Czech authors were analyzed. The source of the topic was studied and the peculiarities of its representation in different periods of its existence in the Czech literature were determined. The difference of artistic approaches to the designated topic and certain artistic tendencies manifested in its realisation were also analyzed.

Practical application area: the materials and results of this work can be used for further research on the theme of “maiden war”, lectures and workshops on the history of Czech and other Slavic literature. The study can also be used to study the motives of ancient mythology in the world and Czech literature.

УВОДЗІНЫ

Міф стаіць ля вытокаў слоўнага мастацтва, а міфалагічныя ўяўленні і сюжэты займаюць значнае месца ў вуснай фальклорнай традыцыі розных народаў. Легендарныя матывы зрабілі вялікі ўплыў на развіццё літаратурных сюжэтаў розных краін. Міфалагічныя тэмы, вобразы, персанажы выкарыстоўваюцца і пераасэнсоўваюцца ў літаратуры амаль на ўсім працягу яе гісторыі. У творчасці цэлага шэрагу пісьменнікаў, асабліва сучасных, дзеянне будзеца на фоне пераапрацаваных альбо запазычаных легендарных падзей. Дзеянне п'есы “Пігмаліон” Бернарда Шоу ўяўляе сабой пераасэнсаванне старажытнагрэчаскай легенды аб Пігмаліоне і Галатэі. Міфалагічны свет трылогіі Дж.Р.Р. Толкіна “Уладар пярсцёнкаў” будзеца на кельцкай міфалогіі і легендах артураўскага цыклу. Нельга не ўзгадаць сучаснага польскага пісьменніка Анджэя Сапкоўскага, якому належаць літаратурныя пераапрацоўкі вядомых казак і славянскіх легенд, у тым ліку і чэшскіх.

Міфалогія цесна звязана з вуснай народнай творчасцю. У старадаўняй чэшскай літаратуры фальклорныя жанры, у тым ліку і звязаныя з міфалогіяй і легендыстыкай, паўплывалі на літаратуру. Паводле Р.Р. Кузняцовай, *“самыя прадуктыўныя формы фальклора вызначалі жанравую спецыфіку пісьмовай літаратуры. Найбольш распаўсюджаны былі паданні і легенды, казкі, песні, пасля – балады. Старажытныя паданні былі ўключаны ў хронікі, станавіліся сюжэтамі мастацкіх твораў. Гэтыя легенды вядомы і дагэтуль дзякуючы кнігам “Старадаўнія чэшскія паданні” Алоіса Іраска, “Малюнкі з гісторыі чэшскага народа” Уладзіслава Ванчуры, “Са старадаўніх летапісаў” Івана Ольбрахта і шматлікім іншым выданням, а таксама операм на іх сюжэты”* [4, с. 234].

Адным з першых помнікаў чэшскай літаратуры, у якім з'явіліся звесткі аб міфалагічным мінулым чэшскага народа і яго паходжанні, была “Чэшская хроніка” Казьмы Пажскага. Першая частка хронікі пачынаецца з апісання Сусветнага патопу і пабудовы Вавілонскай башні, з'яўлення новых моў і іх распаўсюджвання. Далей аўтар распавядае аб прыбыцці людзей на тэрыторыю сучаснай Чэхіі, пра Крока і трох яго дачок, адной з якіх была Лібушэ, яе мужа Пршэмысла, які быў першым князем чэхаў і заснавальнікам дынастыі Пршэмыславічаў. Старачэшскае паданне аб так званай “дзявочай вайне”, якому прысвечана дадзенае даследванне, таксама ўпершыню з'яўляецца ў “Чэшскай хроніцы”. У гэтым творы падзея мае гуманістычны характар і па-лацінску называецца “Ludus” – «гульня». Казьма Пажскі быў даволі адукаваным чалавекам, што пацвярджаецца ў яго хроніцы, яго вылучала добрае веданне

антычнай літаратуры. *“Як і многія іншыя храністы таго часу, Казьма ў сваім творы захаваў традыцыі антычных аўтараў. Па яго ўласных словах, ён ставіўся да «Хронікі» як да гераічнага эпасу. Нярэдка аўтар выкарыстоўвае міфалагічныя і біблейскія сюжэты, а таксама антычную паэзію. Часам ён паказвае цытуемых аўтараў, аднак часцей цытаты даюцца без згадкі імёнаў. У шэрагу месцаў Казьма пераймае манеру Гамера, а таксама адчуваецца моцны ўплыў на аўтара твораў Гая Салюстыя Крысна, Ціта Лівія і Баэцыя”* [4, с. 225]. Таму перайманні з грэчаскай і рымскай міфалогіі часткова сустракаюцца ў тэксце “Чэшскай хронікі”. Частка тэксту, якая распавядае аб дзявочай вайне, таксама мае паралелі с антычнай міфалогіяй: яе сюжэт нагадвае эпізод з рымскай гісторыі аб выкраданні сабінянак і грэчаскія міфы аб амазонках. Веданне аўтарам антычных міфаў аб амазонках выразна прасочваецца ў тэксце, але ў Космавай хроніцы размова аб дзявочай вайне не ідзе як аповед аб жорсткім баі у прамым сэнсе, супрацьстаянне мужчын і жанчын ў хроніцы хутчэй нагадвае абрадавую славянскую гульню. Хоць жанчыны і канкуруюць з мужчынамі ў барацьбе адзін з адным, але пасля прымірэння яны пераходзяць да сумесных забаў і эратычных прыгод.

Далей міфалагічную тэматыку развівае аўтар “Далімілавай хронікі”. Тут легендарныя падзеі маюць дваіны сэнс: с аднаго боку, ужыванне міфалогіі было традыцыйным для напісання хронік, а з іншага боку, зваротам да тэмы слаўнага гістарычнага мінулага аўтар хацеў абудзіць патрыятызм чытача, таму што асноўнай думкай і асноўным матывам “Далімілавай хронікі” было супрацьстаянне германізацыі. Гэтая задача *“прымусіла ўвесці ў хроніку матэрыял народных казанняў, легенд, нічым не пацверджаныя факты з вусных паданняў”*. Аўтар “Далімілавай хронікі” значна пашырыў высвятленне некаторых гістарычных перыядаў, асабліва легендарную частку і час станаўлення і развіцця славянскай царквы” [14, с. 33]. У Далімілавай хроніцы апісанне падзей “дзявочай вайны” набывае форму рэальнай вайны, сюжэт аб дзявочай вайне быў узбагачаны і пашыраны. З’яўляюцца такія легендарныя постаці, як прадказальніца Уласта, яе прыхільніцы Шарка, Сватава, Млада, Клімка, Врачка і Частава. З боку мужчын уступае ў дзеянне сам Пршэмысл, легендарны першы князь чэхаў, і Цірад, намеснік Пршэмысла. Славянскі абрад пераўтвараецца ў гераічны эпас с сюжэтам.

У 14 стагоддзі з’яўляецца яшчэ адна “Чэшская хроніка”, напісаная Пршыбікам Пулкавым з Радэніна. Ён змяняе сюжэт, акцэнтуючы яго на бойцы. Гэта змяненне прыходзіць са зменай гатычнага ўспрымання паняцці маралі – грэшнасць і эротыка лічацца горшымі за крывавую барацьбу. Тэксты Космавай і Далімілавай хронік знаходзяцца ў прамой супярэчнасці з гатычнай ідэяй маралі.

І таму жанчыны ператвараюцца ў *“ільвіц, якія прагна жадаюць праліцца чалавечай крыві”* [42, с. 74].

Міфалагічныя матывы, звязаныя з гераічным мінулым легендарных чэхаў, на доўгі час знікаюць і зноў з’яўляюцца ў *“Чэшскай хроніцы”* Вацлава Гайка з Лібачан. Гэтая хроніка ўключала ў сябе легенды і паданні старажытных часоў, большая частка з якіх была творча пераапрацавана, пашырана і дадумана аўтарам. Фантазія Гайка дазволіла стварыць займальны твор, які ахвотна чытаўся ў тыя часы. *“Дзявочая вайна”* ў Гайкавай хроніцы ў параўнанні з ранейшымі хронікамі значна больш маляўнічая, рэзкая і крывава. У сюжэце з’явіліся новыя постаці – напрыклад, Шцяшон, які напрыканцы забівае Уласту, і шмат іншых герояў. Версія Гайка характарызуецца напружанай драматычнасцю, з дапамогай ўласнай фантазіі аўтар падрабязна пераказвае гісторыю падману і ўзаемнай барацьбы.

У часы нацыянальнага адраджэння адбываецца ўздым цікавасці да фальклору і старачэшскай міфалогіі. Матыў *“дзявочай вайны”*, вядомы яшчэ з часоў Космавай хронікі, з’яўляецца ў творчасці Шэбасціана Гняўкоўскага ў яго эпасу *“Дзевін”*. У Зеленагорскім рукапісу – падрабцы нацыянальнага славянскага эпасу, выкананай Вацлавам Ганкам, – змяшчаюцца чатыры пергаментных лісты, асноўную частку якіх займае няскончаная паэма *“Суд Лібушэ”*. У гэтым тэксце распавядаецца пра тое, як князеўна Лібушэ склікала суд, каб рассудзіць спрэчку двух братаў, Хрудоша і Сцяглава. Зеленагорскі рукапіс аказаў вялікі ўплыў на чэшскую культуру, на яе матыў напісана опера Бедржыха Сметаны *“Лібушэ”*.

У перыяд канца 19 - пачатку 20 стагоддзя легендарныя падзеі з чэшскай гісторыі з’яўляюцца ў творчасці Алоіса Іраска. Асобныя паданні і гістарычныя легенды, якія ўвайшлі ў кнігу Іраска *“Старажытная чэшскія паданні”*, былі вядомыя чэхам са спрадвечных часоў. Некаторыя паданні былі запісаныя Казьмой Пражскім ў пачатку XII стагоддзя, іншыя паданні, перадаючыся з вуснаў у вусны, захаваліся ў народнай памяці да нашых дзён. Ірасэк сабраў усю гэтую фальклорную спадчыну і апрануў яе ў мастацкую, літаратурную форму. У *“Старадаўніх чэшскіх паданнях”* знайшлі мастацкае адлюстраванне розныя перыяды і розныя падзеі гісторыі і міфалогіі чэшскага народа.

Тэма *“дзявочай вайны”* сустракаецца і ў творчасці Юліуса Зэера. Адзін са знакаміцейшых твораў Зэера - цыкл эпічных вершаў *“Вышаград”*. Ён абапіраецца на старадаўнія чэшскія легенды, якія ўключаюць і паданне аб дзявочай вайне. Вядомы чэшскі паэт Яраслаў Врхліцкі таксама звярнуўся да тэматыкі чэшскіх міфаў. Тэма *“дзявочай вайны”* з’явілася ў яго цыкле паэтычных зборнікаў *“Эпапея чалавецтва”* у частцы *“Міфы”*, і ўяўляе сабой творчае пераасэнсаванне легенды аб Шарцы і Ціграду. Таксама ў зборніку *“Міфы”* ўзгадваецца шмат легенд, вядомых

яшчэ са старажытных часоў. У пачатку 20 стагоддзя ўздыму цікавасці да чэшскай міфалогіі і яе вывучэння спрыялі археолаг Любар Нідэрле і Ёзэф Ружычка. У цяперашні час гісторык Душан Тршэшцік прысвяціў легендарнай тэматыцы сваю працу “Міфы чэшскіх плямен” [47].

Асноўная тэма дадзенага даследвання таксама звязана са старачэшскай легендыстыкай. Поруч са знаёмымі кожнаму чэху і даследчыку чэшскай міфалогіі паданнямі аб Уласціным суду, Чэху, Кроку і яго дачках стаіць паданне аб так званай “дзявочай вайне”. Матыў “дзявочай вайны” неаднойчы сустракаецца ў творчасці чэшскіх пісьменнікаў розных эпох, разам з тым ён атрымлівае развіццё, напаўняецца новымі элементамі, набывае розныя інтэрпрэтацыі. У сувязі з гэтым у дадзеным даследванні ставіцца **мэта** прасачыць увасабленне тэмы дзявочай вайны ад старажытнасці да 20 стагоддзя на прыкладзе такіх летапісаў, як Космава хроніка, хроніка Вацлава Гайка з Лібачан, і твораў “Старадаўнія чэшскія паданні” Алоіса Іраска, “Вышаград” Юліуса Зэера і “Міфы” Яраслава Врхліцкага. Твораў, у якіх сустракаецца матыў “дзявочай вайны”, значна больш, але для даследвання былі абраны менавіта гэтыя пяць твораў, таму што яны выразна прадстаўляюць розныя гістарычныя эпохі і літаратурныя напрамкі.

Як ужо было сказана, тэматыка дзявочай вайны і яе эвалюцыя ў чэшскай літаратуры вылучаецца ў многіх творах ад старадаўніх часоў да сучаснасці. Але яна не з’яўляецца шырока даследаванай: яе закранаюць некалькі артыкулаў і манаграфій чэшскіх аўтараў, а на тэрыторыі Беларусі яна ўвогуле не вывучалася. У гэтым заключаецца **наватарства і актуальнасць** дадзенай дыпломнай работы.

Задачы даследвання можна акрэсліць так:

1. Даць агульную панараму адлюстравання тэмы “дзявочай вайны” у чэшскай літаратуры;
2. Разгледзець “Чэшскую хроніку” Казьмы Пражскага як крыніцу чэшскай гістарыяграфіі і міфалогіі;
3. Прааналізаваць хроніку Вацлава Гайка з Лібачан як спалучэнне белетрыстыкі і гістарыяграфіі, рэнесанснай і сярэднявечнай традыцыі;
4. Разгледзець цыкл эпічных вершаў “Вышаград” Юліуса Зэера і ахаарактарызаваць спецыфіку ўвядзення аўтарам тэмы “дзявочай вайны” ў мастацкую тканіну твора;
5. Вылучыць адметнасць увасаблення тэмы “дзявочай вайны” ў цыкле “Міфы” Яраслава Врхліцкага;
6. Вызначыць мастацка-тэматычныя адметнасці тэмы “дзявочай вайны” ў “Старадаўніх чэшскіх паданнях” Алоіса Іраска;
7. Параўнаць увасабленне тэмы “дзявочай вайны” ў дадзеных творах.

Аб'ектам дадзенага даследавання з'яўляюцца такія творы чэшскай літаратуры, як “Чэшская хроніка” Казьмы Пражскага, “Чэшская хроніка” Вацлава Гайка з Лібачан, зборнік “Старадаўнія чэшскія паданні” Алоіса Іраска, цыкл эпічных вершаў “Вышаград” Юліуса Зэера і цыкл “Міфы” Яраслава Врхліцкага.

Прадметам дыпломнай работы з'яўляецца тэма “дзявочай вайны”, яе ўвасабленне ў чэшскай літаратуры і яе эвалюцыя з цягам часу.

Структура працы. Дыпломная работа складаецца з ўводзін, дзвюх глаў, заключэння, спісу выкарыстанай літаратуры.

Дадзенае даследванне абапіраецца на такія літаратуразнаўчыя **крыніцы**, як манаграфіі чэшскіх даследчыкаў Яраславы Яначкавай, Міраслава Чэрвенкі, Арнэ Новака і Марціна Новатнага, працы гісторыка і літаратуразнаўцы Душана Тршэшціка, і працы Р.Л. Філіпчыкавай. Пры напісанні работы былі выкарыстаны такія навуковыя **метады** літаратурнага даследавання, як культурна-гістарычны, міфалагічны, параўнальна-гістарычны.

ГЛАВА 1. УВАСАБЛЕННЕ ТЭМЫ “ДЗЯВОЧАЙ ВАЙНЫ” Ў ЧЭШСКИХ ХРОНІКАХ

1.1 “Чэшская хроніка” Казьмы Пражскага

“Чэшская хроніка” – гэта першая хроніка, у якой найбольш паслядоўна адлюстравана гісторыя Чэхіі. У яе увайшлі звесткі аб гістарычных падзеях на чэшскай зямлі са старажытнасці па першую чвэрць 12 стагоддзя. Аднак хроніка не абмяжоўваецца чэшскай нацыянальнай гістарыяграфіяй, вывяляючы пытанні ўзаемаадносін розных еўрапейскіх краін у 10-12 стагоддзях” [46, с.48]. Аўтарам хронікі з’яўляецца Казьма Пражскі. Яго біяграфія амаль невядомая, акрамя тых звестак пра сябе, якія ён ўключыў у “Хроніку”. Ёсць інфармацыя, што Казьма быў дэканам капітула сабора Святога Віта ў Празе. Летапісец працаваў над “Чэшскай хронікай” амаль да самай сваёй смерці ў 1125 годзе. Казьма быў вельмі адукаваным чалавекам – гэта выразна бачна па адлюстраванні яго ідэй і заветаў у летапісе. Ён лічыцца заснавальнікам чэшскай гістарыяграфіі; некаторыя даследчыкі называлі яго чэшскім Герадотам. *“Чэшская хроніка мае вялікае значэнне для славянскай культуры і ўваходзіць у лік найважнейшых крыніц па гісторыі Чэхіі”* [46, с. 12].

Каштоўнасць “Хронікі” Казьмы Пражскага вызначаецца, на погляд даследчыкаў, трыма момантамі. Па-першае, яна ахоплівае гісторыю чэшскай зямлі з самых старажытных часоў па першую чвэрць XII ст. і з’яўляецца першай хронікай Чэхіі. Па-другое, *“гэты твор, нягледзячы на некаторыя недакладнасці ў храналогіі і суб’ектывізм аўтара, па многіх пытаннях застаецца адзінай пісьмовай крыніцай ранне-феадальнай Чэхіі”* [37, с. 77]. Па-трэцяе, яна *“выходзіць за рамкі чэшскай нацыянальнай гістарыяграфіі, раскрываючы ўзаемаадносіны розных дзяржаў у X — XII стст., а высокі, для таго часу, яе навуковы ўзровень і значэнне апісаных у ёй падзей вылучаюць аўтара «Чэшскай хронікі» у лік найслыннейшых храністаў сярэднявечнай Еўропы”* [37, с. 77]. Хроніка таксама дае магчымасць скласці даволі яснае ўяўленне пра яе аўтара і часы яго жыцця.

Даследчыкі разыходзяцца ў вызначэнні нацыянальнай прыналежнасці Казьмы Пражскага. Некаторыя робяць вывады аб польскім паходжанні летапісца, але большасць гісторыкаў пераканана ў тым, што Казьма ўсё ж такі быў чэхам. З “Чэшскай хронікі” можна запазычыць і некаторыя звесткі аб сямейным становішчы Казьмы. Аўтар “Хронікі” меў жонку, пра смерць якой ён паведамляе пад 1117 г. Казьма Пражскі паходзіў, відавочна, з заможнага шляхецкага роду. *“Першапачатковую адукацыю Казьма атрымаў у Пражскай Кафедральнай*

школе, а завяршыў за мяжой, у Льежы, дзе вывучаў, на яго ўласных словах “граматыку і дыялектыку” у магістра Франка. Ужо з пачатку XI ст. Льеж быў вядомы як бачны цэнтр лацінскай адукацыі” [37, с. 82]. Магістр Франк, у якога вучыўся Козьма, быў знакамітым схаластам, пра што паведамляюць яго сучаснікі. У Льежы Казьма Празскі атрымаў выдатную для таго часу адукацыю, набыў шырокія веды ў галіне класічнай лацінскай літаратуры. Вярнуўшыся з льежскай школы ў Прагу, Казьма прысвячае сябе дзейнасці на духоўнай ніве і робіць на ёй вялікія поспехі. У прадмове да другой кнігі “Хронікі” летапісец называе сябе дэканам Празскай царквы. Карыстаючыся заступніцтвам пражскіх біскупаў, Казьма Празскі неаднаразова суправаджаў іх у выездах за межы краіны. “У 1091 г. ён суправаджае абодвух біскупаў у Майнц; у 1099 г. прысутнічае ў свеце новага біскупа Германа пры сустрэчы князя Бржэціслава II з венгерскім каралём Каламанам на мараўска-венгерскай мяжы. Пры гэтай сустрэчы Казьма атрымаў ад арцыбіскупа Серафіма Гронскага пасвячэнне ў святары. Прымаючы ўдзел у паездках пражскіх біскупаў, Казьма быў сведкам вострай палітычнай барацьбы, у ходзе якой брат чэшскага князя Бржэціслава II, Баржывой II, быў пазбаўлены ўлады аламоўцкім князем Святаполкам. Храніст быў таксама сведкам разгрому Святаполкам старажытнага чэшскага роду Вршоуцаў і наступнага сцвярджэння на вялікакняжскім троне князя Уладзіслава” [37, с. 83].

Казьма быў чалавекам рознабакова адукаваным, з шырокім кругаглядам, добра ведаў іншыя краіны. Натуральна, што пры яго здольнасці аналізаваць падзеі і імкненні запісаць усё, што яму было вядома аб гістарычным мінулым свайго народа, ён звярнуўся да напісання вялікай хронікі свайго народа. “У прадмове да першай кнігі Казьма кажа, што “Хроніка” напісана пры імператары Генрыху V, папу Каліксе II і князю Уладзіславе I. Грунтуючыся на гэтай заяве Казьмы, Ф. Палацкі, а ўслед за ім і іншыя даследчыкі лічылі, што ўся “Хроніка” напісана ў перыяд з 1119 па 1125 г.” [31, с. 85]. “Хроніка” складаецца з трох кніг, гістарыяграфічнае значэнне якіх неаднолькавае. Першая кніга ахоплівае ўвесь старажытны перыяд гісторыі чэшскага народа, уключаючы перыяд паганства і пачатковы перыяд распаўсюджвання хрысціянства ў Чэхіі; другая кніга — перыяд з 1038 да 1093 г.; трэцяя — з 1093 да 1125 г. Калі старажытны перыяд гісторыі Чэхіі апісаны Казьмой на аснове старажытных паданняў, то час з пачатку распаўсюджвання хрысціянства апісаны на падставе гістарычных крыніц, часткова названых ім, часткова невядомых. Але і тут падрабязнасць і дакладнасць выкладу неаднолькавыя. Некаторыя часткі напісаны, як кажа аўтар, на падставе апавяданняў людзей, годных даверу, а часткова і на падставе яго ўласных назіранняў. У трэцяй частцы хронікі больш за ўсё адбіўся суб'ектывізм храніста.

Ясна выяўляюцца яго палітычныя пазіцыі і асцярога казаць праўду аб моцных гэтага свету.

Лічыцца, што Казьма Пражскі пры стварэнні хронікі кіраваўся мэтай узнавіць слаўнае мінулае чэшскага народа, для чаго імкнуўся выбіраць максімальна дакладныя факты. Космава хроніка не была адзінай крыніцай гістарыяграфіі таго перыяду, існавалі і іншыя крыніцы, на якія Казьма абапіраўся - напрыклад, жыцці розных святых, Пражскі і Кракаўскі летапісы, вытрымкі з хронік Рэгіна Прумскага – летапісца 9 стагоддзя. Частка гэтых крыніц была згаданая ў тэксе летапісу самім Казьмой. Часам ён спасылаецца на аповеды відавочцаў тых ці іншых падзеяў. Апошняя частка хронікі лічыцца найбольш дакладнай, бо апісаныя ў ёй падзеі адбываліся пры жыцці Казьмы. Што тычыцца гісторый пра дахрысціянскую, міфалагічную Чэхію - некаторыя даследчыкі сцвярджаюць, што частка легенд з'яўляецца выдумкай самога Казьмы. У некаторых месцах хронікі, не гледзячы на выбар дакладных фактаў, знаходзяцца гістарычныя недакладнасці. Напрыклад, некаторыя даты, названыя ў хроніцы, не супадаюць з датамі з выкарыстаных крыніц. Адсутнічаюць таксама звесткі аб вядомых у той час месцах і дзеях (Казьма абышоў увагай Сазаўскі манастыр і не палічыў патрэбным згадаць пра польскага князя Баляслава I Храбрага) - лічыцца, што Казьма, зыходзячы з асабістых адносін, не згадваў пра факты, якія лічыў нязначнымі. *“Шмат у чым усе недакладнасці і памылкі “Чэшскай хронікі” звязаныя з тым, што Казьма выступаў абаронцам інтарэсаў пражскага капітула”* [31, с.28]. Пры гэтым ён быў прыхільнікам моцнай княжацкай улады і незалежнасці чэхаў. *“Гэтая пазіцыя знайшла адлюстраванне ў хроніцы, калі аўтар выступае супраць феадальных міжусобіц. Акрамя таго, з тэксту відаць, што Казьма найбольш сімпатызуе тым уладарам, якія ўмацоўвалі хрысціянства і займаліся барацьбой з паганствам. Разам з тым, варта ўлічваць тое, што аўтар баяўся казаць праўду пра ўладароў Чэхіі, пра што і наведамляе прама. Асабліва моцна бачны суб'ектывізм аўтара ў трэцяй кнізе”* [31, с.29].

Як пазначалася многімі даследчыкамі, для Казьмы характэрны высокі ўзровень адказнасці як летапісца. Казьма Пражскі ясна фармулюе прынцыпы, якімі ён кіраваўся пры напісанні сваёй працы. Усведамляючы доўг перад сваёй радзімай, Казьма імкнуўся ўзнавіць слаўнае мінулае чэшскага народа. У прадмове хроніст выказвае надзею, што праца яго дасць фактычны матэрыял для наступных, больш таленавітых гісторыкаў. У сваёй працы аўтар па магчымасці адбірае дакладныя факты і стварае стройную для свайго часу класіфікацыю крыніц, таму ў “Хроніцы” вылучаецца міфалагічны перыяд, для якога не было дакладных крыніц. Датyroўку падзей у “Хроніцы” Казьма пачынае толькі з таго моманту, калі можа

пацвердзіць свае паведамленні пісьмовай крыніцай. “Казьма адрознівае паданне і міф ад дакладнага гістарычнага факту, ён заўсёды паказвае, якія факты ён чэрпаў з вусных паданняў, якія з пісьмовых крыніц; на апошнія ён часам прама спасылаецца. Аўтар addзяляе факты, вядомыя з “апавяданняў сведак, годных даверу”, ад падзей, сведкам якіх ён быў сам. Праўда, храніст не заўсёды паслядоўна праводзіць гэтыя прынцыпы, нярэдка яго можна выкрыць у выдумцы, асабліва пры выкладзе падзей “міфалагічнага перыяду”, а пры выкладзе гістарычных падзей — у цэлым шэрагу няслушных датыровак” [31, с.29].

Космава хроніка падзяляецца на тры часткі. Першая пачынаецца з апісання Сусветнага патопу і пабудовы Вавілонскай башні, з’яўлення новых моў і іх распаўсюджвання. Далей аўтар распавядае аб прыбыцці людзей на тэрыторыю цяперашняй Чэхіі, пра Крока і трох яго дачок, асабліва Лібушэ, яе мужа Пршэмысла, які быў вядомы як уладар з цвёрдай рукой. Потым гаворка ідзе пра князя Баржывою, які ахрысціў свае землі; яго ўнука Вацлава і яго забойства; братазабойцу Баляслава Першага; Баляслава Другога, да якога аўтар ставіцца з павагай, і іншых, а заканчваецца са смерцю князя Яраміра ў 1038 годзе. Першая кніга змяшчае шмат міфічных апавяданняў, якія гістарычна не падцверджаны. Другая кніга хронік пачынаецца з княжання Бржэціслава Першага. Казьма ставіцца да яго з павагай і лічыць, што пры яго ўладзе краіна ўзмацнілася. Гэта кніга заснавана на ўспамінах тых, хто бачыў гэтыя падзеі, таму ў ёй знаходзіцца вялікая колькасць храналагічных памылак. У трэцяй кнізе Казьма апісвае становішча Чэхіі пад уладай Бржэціслава Другога, якога ён лічыў ідэальным манархам. Яна з’яўляецца найбольш гістарычна даставернай, таму што ўсе ўзгаданыя дзеянні адбываліся пры аўтары. У гэтай кнізе Казьма не саромеючыся адлюстроўвае сваю палітычную пазіцыю. Аўтар выступае ў сваёй «Хроніцы» ідэолагам пануючага класа раннефеадальнага чэшскага грамадства. Будучы святаром, ён адстойвае ў першую чаргу інтарэсы духоўных феадалаў, садзейнічае ўмацаванню прэстыжу Пражскай царквы, асабліва праслаўляючы царкву Святога Віта. З вялікай сімпатыяй аўтар кажа пра тых чэшскіх князёў, якія змагаліся супраць паганства і ўмацоўвалі хрысціянства. Храніст стаіць на абароне пануючага феадальнага роду Пржэмыслаў, выступае супраць феадальных усобіц. Кніга заканчваецца першым годам улады князя Сабеслава Першага – 1125-м. У гэтым жа годзе памёр сам Казьма, аб чым сведчаць апошнія словы хронікі.

Як ужо было падкрэслена, Казьма быў даволі адукаваным чалавекам, і гэта знайшло сваё адлюстраванне на старонках хронікі. Так, у тэксце неаднойчы сустракаюцца міфалагічныя і біблейскія алюзіі, класічныя выразы на латыні, спасылкі на знакамітых антычных аўтараў. Уплыў антычнага гераічнага эпасу

адчуваецца ў апісаннях боек і ўключэнні ў пражскія тэксты паэтычных элементаў – напрыклад, вершаў, напісаных гекзаметрам. Мова хронікі літаратурная, даволі жывая і выразная, пазбаўленая ўскладненых канструкцый. У хроніцы знаходзіцца вялікая колькасць розных моўных сродкаў, такіх як гульня слоў, метафары, гіпербалы, эмацыянальна афарбаваныя словы, параўнанні, персаналізацыі і перыфразы. Кампазіцыйна хроніка падзяляецца на тры кнігі, якія, у сваю чаргу, падзяляюцца на капітолы, а яны – на параграфы і радкі. У сэнсавым плане галоўнай тэмай з’яўляецца гісторыя чэшскага народа, а да яе дадаюцца дыдактычныя матывы і выражэнне думак самога Казьмы.

Завершаная ў 1125 годзе хроніка была шырока вядомая ў Чэхіі. Некаторыя летапісцы яе працягвалі – адным з іх быў пражскі канонік Гервазій, сябар Казьмы, зварот да якога знаходзіцца ў пачатку Чэшскай хронікі. Першымі паслядоўнікамі Казьмы былі манахі Сазаўскага, Бржэўноўскага і Вышаградскага манастыроў. Існаваў таксама шэраг хронік, напісаных у перайманне. Адным з такіх тэкстаў была Збраслаўская хроніка. На аснове хронікі Казьмы Пражскага ў пачатку 14 стагоддзя была створана так званая Далімілава хроніка. Часткі "Чэшскай хронікі" былі запазычаны Пршыбікам Пулкава з Радэнін, які стварыў сваю хроніку і выправіў храналагічныя памылкі Казьмы. *“У XV стагоддзі папулярнасць «Хронікі» Казьмы Пражскага знізілася. Шмат у чым гэта было звязана з гусіцкімі войнамі - Казьма быў каталіцкім святаром, і звесткі, якія былі ім прыведзеныя, былі непрымальныя для прыхільнікаў пераўтварэнні царквы. Аднак некаторыя летапісцы запазычалі звесткі з “Хронікі” Казьмы непасрэдна або праз запазычанне з “Хроніцы” Пулкавы (прыкладам можа служыць “Хроніка аб заснаванні чэшскай зямлі і першых яе абывацеляў” Марціна Кутно з Шпрынсберку). Таксама некаторыя звесткі з “Хронікі” Казьмы запазычаў Вацлаў Гаек з Лібачан ў сваёй “Чэшскай хроніцы”, але ў яго працы было шмат фальсіфікацый гісторыі, якія былі выкрытыя ў XVIII стагоддзі. Адначасова рэвізіі падвергнуліся і некаторыя звесткі з “Хронікі” Казьмы Пражскага”.* [14, с.78]

У другой частцы дзявятай капітолы першай кнігі распавядаецца аб так званай “дзявочай вайне”. Гэты матыў пазней быў развіты Вацлавам Гайкам з Лібачан у яго “Чэшскай хроніцы”, у аснову якой была пакладзена ў тым ліку і Космава хроніка. Аснова эпізода аб дзявочай вайне, змешчанага ў Космавай хроніцы, – гэта міфы пра амазонак, таму неабходна даць агляд гэтых міфаў.

Згодна з запісамі, якія захаваліся са старажытных часоў, краіна амазонак знаходзілася на тэрыторыі сучаснай Турцыі, на ўсходнім узбярэжжы ракі Тэрмадонт ў Понце, якая ўпадала ў Чорнае мора. Згодна з некаторымі дадзенымі,

амазонкі таксама жылі там, дзе зараз знаходзіцца Лівія. Іх царства распасціралася да перадгор'яў Каўказа. У царстве быў усталяваны матрыярхат, а першай вядомай царыцай амазонак лічыцца Лісіппа. Амазонкі мелі ўладу над буйнымі гарадамі, а тыя, што пражывалі на тэрыторыі сучаснай Лівіі, па некаторых крыніцах, знаходзіліся ў стане вайны нават з міфалагічнай Атлантадай. *“Паданне кажа, што амазонкі былі дачкамі бога вайны Арэса і багіні Гармоніі, і змагаліся з суседнімі фракійцамі і іншымі аддаленымі плямёнамі. У дадатак да сваіх багоў-бацькоў амазонкі пакланяліся багіні палявання Артэмідзе”* [5, с.118]. Амазонкі былі шырока вядомы сваёй мужнасцю і ваяўнічасцю, яны прымалі ўдзел у ваенных дзеяннях па ўсім узбярэжжы Чорнага мора. Існуе легенда аб тым, што маладыя амазонкі выдалялі адну палавіну грудзей – па-першае, лічылася, што гэта перашкаджае ў стральбе з лука, а па-другое, гэта было своеасаблівым рытуалам ініцыяцыі, перахода ў дарослае жыццё. Адсюль і ўзнікла назва амазонак, слова «амазонка» згодна з адным з тлумачэнняў азначае “бязгрудая”. *“Упершыню ў літаратуры звесткі пра амазонак з'яўляюцца у “Іліядзе” Гамера. Ён апісаў іх як нацыю мужчынападобных жанчын, якія распачалі набегі на суседнія рабаўнічыя краіны. Заняпад амазонак прыходзіцца на час Траянскай аблогі, калі іх задачай была першапачатковая перамога над грэкамі і далейшае дамінаванне над Трояй”* [5, с.118]. Пад кіраўніцтвам царыцы Пентэсілеі яны ўмешваюцца ў баі, у якіх павінны былі, у адпаведнасці з пагадненнем, забіць усіх праціўнікаў, спаліць іх караблі і выгнаць грэкаў у іх краіну. Пентэсілея хацела, такім чынам, зрабіць гэта ва ўгоду багіні Артэмідзе дзеля даравання грахоў – Пентэсілея выпадкова забіла сваю сястру на паляванні. Дзякуючы дапамозе амазонак траянцы мелі б вялікі шанец на поспех, калі б не Ахіл і яго ваяры, якія пачалі бязлітасна забіваць амазонак. Трагічнай была сустрэча Ахіла з Пентэсілеяй – дзве яе дзіды не пашкодзілі Ахілу, але Ахілава дзіда прабіла амазонку наскрозь разам з канём. Пасля грэкі аддалі целы забітых амазонак траянцам, каб тыя маглі іх пахаваць. Іншае сутыкненне з амазонкамі адбылося пад кіраўніцтвам Геракла, мэтай якога было знайсці пояс царыцы амазонак. Царыцай амазонак на той час была Іпаліта, якая ведала аб гераічных подзвігах Геракла. Бітву з амазонкамі таксама апісаў Плутарх. Міф апісвае, як Гераклаў воін Тэсей, які яго суправаджаў да Іпаліты, закахаўся ў адну з іх. Калі Геракл са сваімі ваярамі захапіў сталіцу амазонак Тэміскуру, Іпаліта была забіта, а на яе месца была абрана амазонка Антыюпа. Закаханы ў Антыюпу Тэсей звёз яе ў Афінy. Ад саюза Тэсея і Антыюпы нарадзіўся сын Іпаліт. Ваяўнічыя амазонкі не згодны былі мірыцца са стратай царыцы і былі ўпэўнены, што Антыюпа пакутуе ў Афінах. Яны ўварваліся ў горад, каб вызваліць сваю царыцу, але Антыюпа стала на бок свайго мужа і змагалася супраць амазонак.

Кривавая бойка стала фатальнай для Антыюпы - яна была забіта дзідай адной з амазонак. Бітва скончылася ўнічыю, і абодва бакі былі спустошаныя стратай Антыюпы. І амазонкі, і жыхары Афін пахавалі забітую царыцу, а пасля амазонкі вярнуліся ў сваю краіну.

Відавочна, што аўтар добра ведаў антычную літаратуру, а таксама быў знаёмы з “Адысеей” і “Іліядай” Гамера. Ён параўноўвае дачку Крока Лібушэ з прарочыцай Сібілай, яе сястру Казі - з Медэяй з Калхіды за яе веданне траў і вяшчунства, і сястру Тэту, якая валодала чарамі, з чарадзеякай Цырцэяй з вострава Эя. Веданне Казьмой антычных міфаў таксама падцвярджаецца і тым, што ён параўноўвае чэшскіх дзяўчат з амазонкамі: *“dívky této země jako Amazonky usilovaly o vojenské zbraně”* [30, с.55]. Згодна з тэкстам, ноччу Лібушэ раілася з сёстрамі на конт таго, што адзін з удзельнікаў суда, які ўзначальвала Лібушэ, абразіў яе ў сваёй прамове. Вядомы Космавы фразы з той прамовы: *“Tot’ křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé mysli! Víme zajisté, že žena, ať stojí či na stolci sedí, málo má rozumu. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum”*. [30, с.56]. Апошні сказ у сучаснай чэшскай мове з’яўляецца прыказкай. Гэты момант, апісаны ў чацвёртай капітоле Космавай хронікі, сее крыўду ў жаночых сэрцах, і гэта становіцца адной з адпраўных кропак у апавяданні аб дзявочай вайне. Урывак пачынаецца з прадмовы Лібушэ, якая прадказала заснаванне Прагі. Прадкажанне Лібушэ гучыць так: *“Spatřuji hrad, který pověsti nebes se dotkne, ve hvozdě leží misto, je vzdaleno ode vsi této”* [30, с.54]. Пасля гэтага людзі пайшлі у тое месца, якое апісала Лібушэ, і пабудавалі там Прагу. Далей распавядаецца, што ў той час дзяўчаты хутка сталелі, займаліся ваеннай справай, вучыліся валодаць зброяй і паляваць на ўзроўні з мужчынамі, і па гэтай прычыне не мужчыны выбіралі сабе жонак, а дзяўчаты вырашалі, за каго пайсці. Хутка недалёка ад Прагі жанчыны пабудавалі свой горад, які назвалі Дзевін. У адказ ім мужчыны пабудавалі горад Храстэн, які цяпер называецца Вышаградам. Паміж імі ўвесь час узнікалі спрэчкі і бойкі, і аднойчы пасля адной з такіх боек жанчыны і мужчыны вырашылі заключыць перамір’е.

У гонар гэтага абодва бакі сустрэліся ў абумоўленым месцы, елі там, пілі і веселіліся. Першы дзень яны святкавалі, але калі мужчыны пагасілі смагу віном, іх адолела іншая смага: *“Nová vyrostla žízeň, když žízeň hasiti chtěli, jinoši se svou touhou jen stěží se do hodin nočních”* [30, с.56]. Уначы адзін з мужчын затрубіў у рог, падаўшы знак сваім сябрам. Кожны з іх зараз жа выкраў па дзяўчыне. Калі ж прыйшоў ранак, было заключана перамір’е. Дзевін быў пакінуты, і па той прычыне жанчыны і дагэтуль знаходзяцца пад уладай мужчын.

Дзявочая вайна ў выкладцы Казьмы Пражскага – гэта больш свайго роду фарс, чым бойка не на жыццё, а на смерць. Вайна заканчваецца шчаслівым перамір’ем, а фінальны момант з выкраданнем дзяўчат пасля святкаванняў нагадвае выкраданне сабінянак. У выніку жанчыны пачынаюць падпарадкоўвацца мужчынам. Даследчыкі часта інтэрпрэтуюць гэтую гісторыю як адлюстраванне пераходу ад матрыярхату да патрыярхату, а некаторыя лічаць, што гэтая вайна – не што іншае, як адлюстраванне святочных традыцый. Казьма піша: “*A když nastalo příměří, dohodly se obě strany, že se sejdou k společnému jídlu a pití a že mezi sebou budou po tři dny konat slavné hry beze zbraní na ustanoveném místě*” [130, с.56]. Таксама Казьма называе гэта дзеянне «Ludus», што значыць “гульня”. Лічыцца, што ў гэтай частцы антычныя матывы пераплятаюцца са славянскімі, а тры дні перамір’я, апісаныя Казьмой – гэта не што іншае, як апісанне веснавога свята. “*Старажытнаславянскае свята летняга сонцастаяння ўключала ў сябе тры дні моладзевых гульняў, танцы і рытуальны праміскуітэт*”. [1, с.31]. У першы тыдзень траўня будаваўся драўляны «Змак кахання». Яго войска складалася з маладых дзяўчат, якія абаранялі яго ад узброеных хлопцаў. Гульня заканчвалася заваяваннем замка, пасля якога кожны хлопец забіраў дзяўчыну, якая яму спадабалася. Такія абрадавыя гульні Казьма добра ведаў, што знайшло адлюстраванне ў яго хроніцы.

Такім чынам, можна зрабіць вынік, што Казьма спрабаваў стварыць міфічную чэшскую гісторыю з мэтай падкрэсліць гераічнае мінулае народа, да якога была звернута яго хроніка. Але непасрэдна ва ўрыўку аб дзявочай вайне не ўжываецца ніводнага персанажа, усе дзеючыя асобы падзяляюцца на проста жанчын і проста мужчын. Паведамленне мае інфарматыўны характар, і аўтар не ставіць ніякіх мэт ў адносінах да “дзявочай вайны”. Можна зрабіць вынік, што гэты ўрывак не з’яўляецца выключна фальклорным, належачым пераважна чэшскай легендыстыцы. Хутчэй за ўсё, сюжэт аб дзявочай вайне быў распрацаваны самім Казьмой на аснове вядомых яму антычных міфаў і славянскай абраднасці. Што датычыцца мовы, яна багатая на розныя моўныя сродкі. Казьма не карыстаўся сціплай мовай і не ставіў сваёй мэтай сухое і сціснутае апісанне гістарычных падзей, як іншыя летапісцы. У адрозненне ад іх яго хроніка мае мастацкі і ў пэўнай ступені белетрыстычны характар; гэтаму садзейнічае шырокае ўжыванне розных моўных сродкаў і інверсійная пабудова сказаў, якая надае тэксту плаўнасць, мілагучнасць і меладычнасць. Так, юнакі у момант святкаванняў параўноўваюцца з ваўкамі, што прагнуць здабычы, іх горад Храстэн знаходзіцца на адлегласці “не больш чым гук рога” ад Дзевіна. Дзве залатыя лазы, якія, па прадказаннем Лібушэ, павінны прарасці у Празе – гэта святы Вацлаў і святы

Адальберт, а іншасказальна яны называюцца “Вялікая Слава” і “Суцяшэнне Войска”. Урывак напісаны прастай, зразумелай мовай, але напоўнены алузіямі на міфалагічныя і легендарныя сюжэты, як чэшскія, так і антычныя, што яшчэ раз адлюстроўвае адукаванасць і інтэлектуальны ўзровень аўтара.

1.2 “Чэшская хроніка” Вацлава Гайка з Лібачан

Час стварэння “Чэшскай хронікі” Вацлава Гайка з Лібачан прыпадае на 16 стагоддзе. Літаратура тых часоў мае дачыненне да гусіцкага перыяду, таму неабходна расказаць аб літаратурных тэндэнцыях і напрамках таго часу і развіцці літаратуры ўвогуле. Гусіцкая літаратура характарызавалася высокай ступенню палітызацыі і ідэалагізацыі. У заняпад прыходзіць мастацтва слова і літаратурнай формы, амаль знікаюць забаўляльныя творы, а сама літаратура становіцца другаснай ў адносінах да ідэйна-філасофскіх плыняў. Але ў той жа час адбываецца ўзрост інтэлектуальнай дзейнасці, павышаецца ўзровень адукаванасці людзей. Пасля паразы табарытаў ў бойцы пад Ліпанамі і падчас праўлення Іржы з Падэбрад імкненне народа да асветы, закладзенае яшчэ падчас гусіцкіх войн, не знікае, таму развіваецца кнігадрукарства. *”У Плзні, ў адным з гусіцкіх цэнтраў каля 1470 г. выйшла першая чэшская друкаваная кніга – “Траянская хроніка”. Хутка адкрыліся друкарні ў Празе, Аламоўцы, Брно, Кутнай Горы і іншых гарадах. Руплівай працай займаліся летапісцы, якія складалі спецыяльныя зборнікі, у якіх фіксаваліся найважнейшыя падзеі”*. [4, с.85] Напрыканцы 15 – у пачатку 16 стагоддзя ўзмацняецца ўлада каталіцкай царквы, распаўсюджваецца латынь. *“У сувязі з тым літаратура падзяляецца на два напрамкі: чэшскамоўная літаратура, якая адлюстроўвала погляды чэшскай шляхты, і лацінамоўная, набліжаная да прыдворнай італьянскай літаратуры”* [4, с.86]. Увогуле чэшская літаратура таго часу спалучала дыдактычнасць і маралізатарства, запазычаныя ў гусіцкай літаратуры, і рэнесансныя рысы. Творчасць Вацлава Гайка прыпадае на так званы “велеславінскі перыяд”, названы ў гонар вядомага выдаўца таго часу ў Чэхіі Даніэля Адама з Велеславіна. Літаратура таго часу пачынае арыентавацца на шырокае кола гараджан.

Вацлаў Гаек паходзіў з сям’і утраквістаў з Лібачан. Дакладная дата яго з’яўлення на свет невядомая. Яго бацькі жылі ў ваколіцах горада Жаец. Спачатку Вацлаў быў паслядоўнікам вучэння Яна Гуса, то бок утраквістам. Але пасля з 1521 года стаў святаром каталіцкай царквы. Праз тры гады ён пачаў выступаць з пропаведзямі ў Малай Стране, у Аўгусцінскім манастыры апостала Фамы, стаўшы вельмі папулярным прапаведнікам. Гаек карыстаўся асаблівай лаяльнасцю

каталіцкага дваранства і знаходзіўся пад яго пратэкцыяй, дзякуючы чаму ён з легкасцю атрымліваў многія царкоўныя пасады, якія на той час лічыліся даволі прыбытковымі. Але паколькі Гаек быў карыстальнікам чалавекам і часта забываў аб сваіх абавязках, ён быў пазбаўлены ўсіх гэтых пасадаў. Апошнія гады свайго жыцця ён пражываў у дамініканскім манастыры ў Старым горадзе ў Празе. Вацлаў Гаек не застаўся ў гісторыі, як адданы сваёй справе святар, ён значна больш вядомы менавіта як аўтар новай «Чэшскай хронікі», выданне якой было замоўлена прадстаўнікамі каталіцкага дваранства краіны. Яны *“даведаліся, што такую хроніку збіраюцца напісаць густы, таму вырашылі анярэдзіць іх, напасіўшы Гайка падрыхтаваць гэтую гістарычную працу, і адкрылі яму доступ да матэрыялаў галоўнага архіва дзяржавы”* [8, с.151]. Хроніка Гайка была напісана ў процівагу “Хроніцы” Марціна Кутгера і адлюстроўвала інтарэсы буйных феодалаў і каталіцкага духавенства.

“Чэшская хроніка” Гайка пабачыла свет ў 1541 годзе. У працэсе яе напісання ён абапіраўся на велізарную колькасць самых розных крыніц. Гэта былі не толькі чэшскія, але і замежныя хронікі. Адной з самых вядомых выкарыстаных хронік была “Чэшская хроніка” Казьмы Пражскага. Гаек карыстаўся выпіскамі з граматы і нават рээстрадамі аб праве на нерухомасць, выкарыстаў легенды, паданні і апісанні народных традыцый. Такім чынам, яго праца можа лічыцца адлюстраваннем не толькі гісторыі, але і культуры Чэхіі.

“Чэшская хроніка” Вацлава Гайка ахоплівае перыяд ад прыхода Чэха ў Багемію і да 1526 года, вядомага як год каранацыі Фердынанда I Габсбурга. Хроніка Вацлава Гайка ў вялікай ступені спалучае аўтарскую фантазію, рэнесансныя рысы і традыцыі класічнай гістарыяграфіі. Калі выкарыстаныя Гайкам крыніцы не змяшчалі патрэбнай яму інфармацыі, ён выдумляў новую гісторыю, дакладную да падрабязнасцяў. Напрыклад, вядома, што аўтар хацеў праславіць чэшскія арыстакратычныя дынастыі і даказаць старажытнасць іх паходжання. Кіруючыся такой мэтай, Гаек сцвярджаў, што многія шляхецкія роды паходзяць ад легендарных першых правіцеляў Чэхіі. Усё гэта надавала яго хроніцы белетрыстычны і паэтычны характар, і дзякуючы менавіта гэтаму Гайкава хроніка стала адной з самых папулярных кніг на той час. Р.Р. Кузняцова піша: *“З той прычыны, што аўтар быў каталіком, хроніка не была забароненая пасля перамогі каталіцкай лігі ў бітве на Белай гары, і на доўгія гады стала практычна адзінай агульнадаступнай кнігай для патрыятычна настроенай грамадскасці”* [4, с.88]. Доўгі час хроніку Гайка лічылі надзейнай і аўтарытэтай гістарычнай крыніцай, таксама яе разглядалі і з літаратурна-мастацкага пункту гледжання. Але ў эпоху Асветніцтва яе гістарычная недакладнасць была падцверджана, і з тых

часоў хроніку пачалі лічыць больш мастацкім творам, чым гістарыяграфічнай крыніцай. Аднак хроніку ўсё роўна працягвалі выдаваць і чытаць, яна стала творам, якім натхняліся многія аўтары і мастакі эпохі нацыянальнага адраджэння.

Час, у якім хроніка пабачыла свет, быў у чаканні твораў на народнай мове. Гайкава хроніка арыентавалася на шырокае кола чытачоў, таму ўжыванне лацінскай мовы ў такім выпадку было некалькі правакатыўным і магло выклікаць абурэнне грамадства. Таму была выкарыстана тагачасная чэшская мова, і хроніка Вацлава Гайка, як і Далімілава хроніка, увайшла ў спіс значных чэшскамоўных твораў. Ад папярэдніх летапісаў твор адрозніваецца аўтарскай падачай. Ён мае выразны эпічны характар, мова хронікі даволі лаканічная, аўтар не выкарыстоўваў празмерную колькасць упрыгожванняў, як то было ў папярэдніх хроніках. Але часам ён усё ж такі змяняе стыль апавядання, пераходзіць ад сціпласці да разгорнутасці, ад эпічнасці да лірычнасці. У тэксце неаднойчы цытуюцца цэлыя вершы і радкі, напрыклад, з Далімілавай хронікі. Хроніка Вацлава Гайка з Лібачан спалучае ў сабе рысы гістарыяграфічныя і мастацка-літаратурныя. Тыповая храналогія падзей, вялікая колькасць крыніц з'яўляюцца адзнакамі, якія характэрны для хронік. Тым не менш, перавага рыс эпасау, шырокая рэканструкцыя сюжэтных падзей, якія маюць амаль што казачны стыль і настрой – гэта тыя дэталі, якія звязваюць Гайкаву хроніку з іншымі творамі эпічнага характару. Чэшскі літаратурны гісторык Яраслаў Колар параўноўвае стыль напісання “Чэшскай хронікі” з тым, што, згодна з Карэлам Чапкам, характарызуе казку. К. Чапек кажа: “Казка нараджаецца з патрэбы распаўядаць і жадання слухаць”. І гэта адпавядае мэтам, якія ставіў перад сабой Гаек, і арыентаванасці яго хронікі на чытачоў розных саслоўяў. І таму на творчасць Гайка абапіраліся такія майстры Новага часу, як Алоіс Ірасэк і Іван Ольбрахт.

Гайкава хроніка выконвае не толькі інфарматыўную, але і канкрэтную ідэалагічную функцыю. Разам з мэтай даць поўную карціну чэшскай гісторыі з самага пачатку да 16 стагоддзя ў тэксце хронікі прасочваецца і іншая мэта – абарона інтарэсаў шляхты і прапаганда каталіцызму. Асабліва гэта вылучаецца ў апісаннях аўтарам гусіцкага руху. Аб своеасаблівым падыходзе Гайка да гістарычных крыніц і апісання асобных падзей ужо шмат сказана. Варта, аднак, адзначыць, што хроніка мела ў свой час рэлігійна-палітычную актуальнасць, але з цягам часу гэтая мэта перастала выконваць сваю функцыю, і асаблівую вартасць набылі стылістычныя асаблівасці твора. У свой час хроніка стала адной з самых папулярных кніг разам з Бібліяй. Добрае веданне чалавечае натуре таксама вылучаецца ў “Хроніцы”. Чэшская мова, эпічнае адценне, узаемазвязанасць рэальнасці і выдумкі, насычанасць падзеямі, захапленне сучаснасцю – усе гэта

абудзіла цікавасць чытачоў і прывяло да паспяховай папулярызаты чэшскай гісторыі.

У Гайка дамінуе сюжэт і апісанне паслядоўнасці падзей. Апавяданне пастаянна пераходзіць ад адной гістарычнай рэальнасці да іншай, яно насычана інтрыгуючымі дэталямі, якія ўзбагачаюць агульную сюжэтно-гістарычную лінію. Вельмі шырока, напрыклад, ён здолеў распрацаваць і ахарактарызаваць постаць князя Вацлава і падрабязна апісаць варожасць паміж родам Пршэмыслоўцаў і Вршоўцаў. Улічваючы тое, што Гаек пісаў хроніку, абавязаны быў на розныя рэлігійныя і свецкія творы, можна казаць аб прапарцыйным змешванні гэтых матываў. Што датычыцца міфалагічнай часткі хронікі, многія легенды і матывы былі пераняты з папярэдніх хронік, але яны былі значна ўзбагачаны і ўпрыгожаны, а недзе і дамышлены аўтарам. Вынаходлівасць і майстэрства апавядання аўтара значна ўзбагацілі сухія гістарычныя падзеі. Сваю хроніку Гаек будаваў так, як таго патрабавалі законы часу: яна была складзена на чэшскай мове, храналагічна ўпарадкавана, але ў ёй назіраюцца рысы гуманістычнай гістарыяграфіі, якая, ў сваю чаргу, абавязана на антычную традыцыю летапісання. Для Гайкавай хронікі характэрны эпічныя элементы, прамая гаворка і апісанне дзеяння на ўзор апавядання, а такчама суб'ектывізм. З навуковага пункту гледжання будзе карэктным не асуджаць вольныя адносіны Гайка да крыніц, а прымаць Гайкаву хроніку як гістарычную белетрыстыку, у якой захавалася вялікае мноства інфармацыі аб падзеях былых часоў.

Як ўжо было сказана раней, маляўнічая і значна больш рэзкая і крывавая гісторыя была прапанавана Вацлавам Гайкам з Лібачан у яго “Чэшскай хроніцы” 1541 г. У сюжэце з’явіліся новыя постаці – напрыклад, Шцяшон, які напрыканцы забівае Уласту, і шмат іншых герояў. Версія Гайка характарызуецца напружанай драматычнасцю, з дапамогай ўласнай фантазіі аўтар падрабязна пераказвае гісторыю падману і ўзаемнай барацьбы. Гаек дадае матывацыі Уласцінай барацьбы і чыста асабісты элемент. У пачатку гэтай вайны Уласта прапануе Пршэмыслу шлюб, але ён адмаўляе ёй. Некаторыя з’явы Гаек апісвае вельмі дэталёва: так, ён акцэнтуюць увагу на Уласцінай варожасці ў адносінах да Пршэмысла, імкненні мужчын дамінаваць над жанчынамі. Асноўная мэта дзявочай вайны складалася ў змаганні за свабоду і ўладзе над мужчынамі. Кола давераных асоб Уласты складалася з такіх выдатных жанчын, як мудрая Стратка, красамоўная Вшэміла, а яе войска ўзначальвалі дзяўчаты, якія забілі шмат мужчын – Младка, Сватава, Частава і іншыя. Такім чынам, у адрозненне ад “Чэшскай хронікі” Казьмы Пражскага, у Гайкавым эпізодзе аб дзявочай вайне з’яўляецца вялікая колькасць дзеючых асоб. І калі некаторыя з іх былі ўведзены ў

Далімілавай хроніцы, на якую Гаек таксама абапіраўся, то такія постаці, як, напрыклад, Шцяшон, забойца Уласты – плод уласнай фантазіі аўтара. Постаць Шаркі ўвогуле выклікала вялікую цікавасць розных творцаў 19 стагоддзя, як літаратурных, так і музычных, тэатральных і інш. Гісторыя Шаркі і Цірада была натхняльнай для вялікай колькасці чэшскіх культурных дзеячоў – напрыклад, Бедржыха Сметаны, Йозэфа Мысльбека, Юліуса Зэера, Яраслава Врхліцкага, Здэнка Фібіха і Алоіса Іраска. Гайкава гераіня не была ні мудрай, ні ваяўнічай, але адрознівалася надзвычайнай прыгажосцю і хітрасцю, і ўсе гэтыя рысы яна выкарыстала, каб захапіць Цірада, які адмовіў Уласце ў шлюбе, у палон. Гэты момант у Гайка стаў паваротным, ён азначаў знішчэнне не толькі для яе, але і для ўсіх чэшскіх амазонак.

Вацлаў Гаек уводзіць у тэкст год смерці Лібушэ – 735, пасля якога настае час паўстання дзяўчат пад кіраўніцтвам Уласты. Абазначыўшы наступны год, Гаек апісвае прычыны, якія падштурхнулі Уласту на барацьбу. То былі кпіны з боку мужчын: *“Kde jest vaše paní, kteréž, jsme my se i vám klaněti musili: Hle, již jsú se ty vám věci nazpátek obrátily, neb vy na tento čas nemáte žádného příbytku ani obránce, ale jako ovce bludné sem i tam běháte”* [24, с.155]. Гэтыя словы справакавалі Уласту, да якой заўсёды ставіліся з павагай падчас службы ў Лібушэ. Уласта склікае жанчын на гары Відоўлі, перадае ім абразлівыя словы і кажа, што Пршэмысл дагэтуль баяўся чараўніцтва Казі, Тэты і Лібушэ, але цяпер яму няма чаго баяцца і няма каго паважаць, акрамя свайго полу. Таксама яна распавядае, што сын Пршэмысла Нязамysl у будучыні таксама не будзе ставіцца з павагай да жанчын, таму што будзе мець адпаведнае выхаванне. Ля Уласты становіцца мудрая Стратка і кажа аб Лібушы: *“Paní zajisté naše toho, kdož se jí líbil, za manžela sobě volila a k tomu všechna země jí povoliti musila. Měvši jej za muže, proto její poctivost a svoboda nebyla umenšena. Zdaliž nevíme, že i Přemysla ona svou radou spravovala? Na tento čas bez pochyby že Přemysl i rod jeho budou sobě chtít ženy voliti; protož, aby nám takové volení nebylo tudy odňato, vidí mi se za slušné, aby ty, Vlásto, poslala k Přemyslovi a já také pošli k Hynchojovi, že tomu chceme, aby oni naši manželé byli”* [24, с.156]. Але мужчыны ім адказалі, што будуць браць ў жонкі толькі тых дзяўчат, якія будуць ім падабацца. Уласта разлавалася і ў шаленстве крыкнула, каб жанчыны білі мужчын і ніводнага не шкадавалі. Потым жанчыны разышліся па дамах і чакалі, што для іх калісьці настане лепшы час. У 737 годзе жанчыны зноў сабраліся на Відаўлі і дамовіліся аб нападзе на статак Матола, селяніна, квітнеючая гаспадарка якога не давала Уласце спакою. І адной ноччу жанчыны забілі Матола і разбурылі яго гаспадарку. Пршэмысл вырашыў адпомсціць за тое Уласце. У наступным годзе, калі Уласта вырашыла, што яна мае дастаткова моцны

аўтарытэт сярод жанчын, прывяла іх на гару і загадала пабудаваць замак, які назвалі Дзевін. Дзевін будаваўся без удзелу мужчын, адны жанчыны рубілі дрэвы, ламалі каменне, а потым з пабудаванага замку выязджалі грабіць і забіваць мужчын. Пад замкам на шырокай плошчы дзяўчаты вывучалі баявыя мастацтвы. Уласта аб'явіла сябе княгіняй і чарадзейкай, сказаўшы, што вучылася чарам у Крокавых дачок. Пршэмысл даведаўся аб тым, што робіцца ў дзявочым стане, і пачаў турбавацца.

Прайшла зіма, за той час паміж мужчынамі і жанчынамі не было ніякіх сутыкненняў, але вясной зноў пачаліся набегі дзяўчат. Мужчыны хацелі пайсці на іх вайной, але Пршэмысл засцярог іх: ён пабачыў дурны сон, які прадказваў смерць. У траўні 740 года мужчыны разбілі лагер пад Дзевінам. Уласта склікала савет, каб параіцца, што рабіць далей. Калі ёй данеслі звесткі аб справах у стане мужчын, яна сказала: [...] „*Jižt' jest přišel čas našeho vítězství, neb to jistě vězte, že dnes sobě veliké dobudem poctivosti, dnes sobě osvobodíme českou zemi. Protož bojujte bez strachu, neb máte jisté vítězství, nebudiž při vás žádná lítost. Bí každá jako vzteklého psa bratra i otce svého a dobývajte sobě jména dobrého. Od tohoto dne až na věky již nám svoboda, že budem jako amazonské paní, kteréž skrze mužnost bojovných skutkuou Azí sobě podmanily poplatnú učinily. Jáť jistě držím místo Pantasilí dnes, kteráž mnoho vítězitedlných skutkuov před Trójí provozovala, s tisíci toliko pannami mnoho Řekuov zmordovala. Onyť jsú Thesea s jeho houfy porazily, odění Herkulešova málo sobě vážily. Zdaliž i Alexandr, král jsa velikomocný, neobával se jích moci, takže jích nikdá bojem utkati nesměl? Snad se toho strachoval, že jsú ony jednoho přemocného krále, jménem Cyrus, bojem přemohly a javše ho v krvi jej utopily, pravíce: „Krev si žádal, krev pí a na světě více lidí nebi.“ Nuže, vezmouce dobrú mysl a v srdcích posilnění, rychle oblecte se v odění, beřte lučiště, střely, pavézy, oštípy, pukléře, sápě, řemdihy i meče. V brzkém času uhlédáte, kterak z těch bradatých kozloun krev poteče*” [24, с.158]. Цікавымі момантамі тут з'яўляюцца ўзгадванне Тэсея, Геракла і Аляксандра і параўнанне дзевінскіх ваяўніц з амазонкамі. У гэтым праяўляюцца рэнесансныя рысы “Чэшскай хронікі” – зварот да антычнасці быў характэрны для літаратуры эпохі Адраджэння. Уласта затым скочыла на каня, узмахнула мячом і павяла дзявочае войска супраць мужчын на поле пад Дзевінам. Гаек даволі падрабязна апісвае ўвесь канфлікт, і немагчыма высветліць, ці браў ён за аснову нейкі рэальны бой са старых летапісаў, ці гэта было напісана ім самім. У выніку бойкі было забіта 300 мужчын. Пасля гэтага ў замку Уласта ўзнагародзіла залатым ланцугом сем дзяўчат і прыблізіла іх да сябе. Наступны год Гаек назваў “дзявочай хлуснёй”, таму што з-за хітрасці ваяўніц з Дзевіна было забіта не менш мужчын, чым у папярэдняй бойцы. Пршэмысл пачаў весці перамовы з Уластай, прапанаваў ёй забраць яго

сына Нязамысла і яго маёнтак Лібін, але ў той жа час таксама выкарыстоўваў хітрасць і падман. У 741 годзе Пршэмысл загадаў пабудаваць у Лібіне замак Вышаград. У 742 годзе адбылася падзея са Цірадам і Шаркай. Пршэмысл тады вырашыў, што Цірад павінен вырашыць спрэчку паміж жанчынамі і мужчынамі. Жанчыны, якія жылі пры двары Пршэмысла, перадалі гэтыя навіны ў Дзевін, і Уласта прыказала сваёй падданай Шарцы пазбавіцца ад Цірада. Тая выдумала гісторыю, што на яе напалі дзяўчаты ў лесе і хацелі забраць ў палон, прывязала сабе на шыю рог, паклала ў ногі жбан мёду і падманула Цірада: *“Ale milý pane, pro tvou urozenost tebe prosím, maličko na té trávě vedle mne se posad’, at’ já odpočinu”* [24, с.159]. Яна напаіла Цірада і яго ваяроў медамі, а потым затрубіла ў рог, што было знакам для жанчын, якія чакалі свайго часу ў кустах. Яны забілі ваяроў Цірада, а самога яго адвезлі ў Дзевін. На другі дзень яму зламалі ногі, прымацавалі да кола і тое кола з мёртвым Цірадам выставілі перад замкам. Гаек таксама піша, што лес, дзе Шарка падманула Цірада, і дагэтуль носіць яе імя.

743 год быў апошнім годам дзявочага панавання. Калі постаць Уласты была ўзнёсена аж да нябёс – яе параўноўвалі з Мінервай, Венерай, Семірамідай, а яе прыгажосць і мудрасць, як казалі, пераўзыходзіць толькі Лібушэ, яна вырашыла канчаткова ўстанавіць сваю ўладу над мужчынамі. Пачуўшы звесткі аб гэтым, мужчыны перайшлі ў наступленне. Адбылася бітва пад Вышаградам, у якой сямёра з найлепшых ваяроў дружны Пршэмысла забілі Уласту, якая абаранялася да апошняй хвіліны. Яшчэ 200 дзяўчат было забіта, а астатнія збеглі ў Дзевін, дзе і былі забіты. Потым мужчыны раздзялілі здабытае ў баі паміж сабой, меч Уласты забраў Нязамысл, яе рэгаліі – залаты ланцуг і пярсцёнак – дасталіся яе забойцы Шцяшону. Дзевін быў спалены і зраўняны з зямлёй. Па словах Гайка, так скончылася дзявочая вайна, якая, як дзікі звер, непакоіла чэшскі народ сем гадоў.

Як бачна з кароткага зместу, Гайкава апрацоўка сюжэта адрозніваецца вялікай дакладнасцю і дэталёвасцю. Асноўныя падзеі, якія былі ўведзены яшчэ ў Далімілавай хроніцы – сон Пршэмысла, мужчынскія кпіны, пабудова Дзевіна і Вышаграда, падман з боку дзяўчат, смерць Уласты і спалены Дзевін – захоўваюцца, але разам з тым Гаек ўключае ва ўрывак новыя падзеі і дзеючыя асобы, а таксама ўзбагачае і аздабляе старыя. Але мяняецца характар вайны і разам з ім характар апавядання: у адрозненне ад вайны-гульні, уведзенай у Космавай хроніцы, і нязначнай вайны ў Далімілавай хроніцы, дзявочая вайна ў Гайка набывае небывалы маштаб і жорсткасць. Яскрава вылучаецца прычына вайны – згодна з Гайкам, гэта жаночая ганарлівасць і непакорнасць. Ганарлівасць належыць да аднаго са смяротных грахоў, і Гаек як прыхільнік каталіцкае веры не мог не ўвесці гэты матыў у сюжэт, з даўніх часоў звязаны з жаночай

непакорнасцю. Ганарлівасць і непакорнасць жанчын выходзіць за рамкі любой рэлігіі, і Гаек заклаў у апавяданні аб дзявочай вайне рэлігійны і дыдактычны падтэкст, які паказвае, што будзе, калі нехта пойдзе супраць нормаў, усталяваных з даўніх часоў. Уплыў рэлігіі таксама адлюстроўваецца ў сімваліцы лічбаў – асабліва ва ўжыванні лічбы 7 у ключавых момантах. Сем у хрысціянскай веры з’яўляецца сакральнай лічбай – дастаткова згадаць сем дзён, на працягу якіх былі створаны чалавек і свет, сем дабрачыннасцяў і сем смяротных грахоў. Сямёрка ва ўрыўку з’яўляецца двойчы: сем дзяўчат набліжае да сябе Уласта пасля першай перамогі над мужчынамі, і сем ваяроў забіваюць Уласту напрыканцы. Можна казаць, што гэтымі лічбамі Гаек абмяжоўвае жыццё Уласты – і сапраўды, яе лёс вырашаўся і яе вобраз набываў развіццё паміж дзвюма сямёркамі – перамогай і смерцю.

Але ўсё ж разам з уплывам каталіцтва адчуваецца і ўплыў Рэнэсансу. Як ўжо было згадана, у тэксце прысутнічаюць наяўныя, уведзеныя і падцверджаныя Гайкам паралелі з антычнай міфалогіяй і літаратурай. Таксама рэнэсансны характар носіць апісанне вайны – яна ў Гайка занадта жорсткая і крывапралітная, а акрамя таго бессэнсоўная. Жорсткасць вайны, натуралістычныя сцэны забойстваў – дастаткова ўзгадаць смерць Уласты, галава якой была разрублена мячом – усё гэта нясе ў сабе дадатковае адценне адмаўлення вайны. Аўтар паказвае, як невялікія падзеі і няздольнасць да мірнага вырашэння праблем – некалькі разоў жа Пршэмысл спрабаваў дамовіцца з Уластай – выклікае ўсё больш жорсткія і жахлівыя падзеі адна за адной. І таму пад наяўным рэлігійным падтэкстам хаваецца падтэкст гуманістычны: Гаек асуджае бессэнсоўнасць вайны і паказвае, да чаго вядзе жорсткасць і забойствы.

ГЛАВА 2. ТЭМА “ДЗЯВОЧАЙ ВАЙНЫ” Ё ЧЭШСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ 19 СТАГОДДЗЯ

2.1 Яраслаў Врхліцкі і яго цыкл эпічных вершаў “Міфы”

Час з апошняй чвэрці 18 ст. да 1848 года лічыцца эпохай нацыянальнага адраджэння. Змены ў эканамічным і духоўным жыцці грамадства, распад феадальных адносін і ўзнікненне капіталістычных, барацьба супраць нацыянальнага прыгнёту, сцвярджэнне самабытнасці чэшскай нацыі і станаўленне ролі чэшскай мовы ў грамадстве – усе гэта абумовіла асаблівасці фарміравання чэшскай нацыі, яе літаратуры і культуры. У гэты час важная роля адводзілася чэшскай славеснасці. Вялікі ўплыў на мастацкую літаратуру аказвалі як творы сучасных аўтараў, так і фальклор. Легенды, казкі, паданні, баллады не аднойчы ў той ці іншай форме з’яўляліся ў творчасці выбітных пісьменнікаў таго перыяду. Пасля заканчэння нацыянальнага адраджэння ў літаратуры працягваюць апрацоўвацца тэмы, якія выкарыстоўваліся аўтарамі гэтага перыяду. Фальклорныя матывы не страчваюць папулярнасці і з’яўляюцца ў творчасці прыхільнікаў неарамантызму, рэалізму і іншых літаратурных напрамкаў.

Яраслаў Врхліцкі з’яўляецца адной з найбольш значных фігур ў гісторыі чэшскай літаратуры 19 стагоддзя. Ён нарадзіўся ў горадзе Лоўні на паўночным захадзе Чэхіі. *“Да дзесяці гадоў Эміль жыў у свайго дзядзькі, парафіяльнага святара ў ваколіцах горада Колін. Там ён наведваў пачатковую школу, а ў 1872 г. ён скончыў гімназію ў горадзе Клатавы. Псеўданім для яго прыдумаў аднакласнік Ёзэф Тамаер, калі яны разам сузіралі квітнеючую даліну ракі Врхліцы”* [39, с.19]. Вырасшышы пайсці па слядах дзядзькі, Врхліцкі пасля заканчэння гімназіі паступіў у Пражскую арцыбіскупскую семінарыю, аднак праз год перавёўся на філасофскі факультэт Пражскага ўніверсітэта, дзе вывучаў гісторыю, філасофію і раманскую філалогію. Падчас вучобы Врхліцкі таксама даваў урокі чэшскай мовы французскаму гісторыку Эрнэсту Дэні, які дапамог яму наладзіць першыя кантакты з французскай культурай. Таксама малады паэт пазнаёміўся з Ёзэфам Сладэкам, будучым стваральнікам аб’яднання “Люмір”. Мэтай гэтага аб’яднання было наблізіць чэшскую літаратуру да ідэалаў перадавой еўрапейскай літаратуры. З дапамогай перакладаў, у асноўным з раманскіх літаратур, пісьменнікі ўводзілі еўрапейскія тэндэнцыі ў чэшскае моўнае асяроддзе. Дзякуючы іх шматлікім эксперыментам у чэшскай літаратуры з’явіліся незвычайныя паэтычныя формы, такія як санет, рандэль і інш. Таксама Врхліцкі шмат падарожнічаў па Еўропе, доўга жыў у Італіі, працаваў там губернерам і сакратаром у сям’і графа

Монтэкучолі-Ладэрчы. Гэта паспрыяла таму, што ён вывучыў мноства моў і прачытаў вялікую колькасць твораў сусветнай літаратуры. За свае веды ў галіне літаратуры Врхліцкі атрымаў доктарскую ступень, быў прафесарам літаратуры. Яго прафесійная дзейнасць працягвалася больш за 40 гадоў. За свой творчы талент і працавітасць Врхліцкі быў намінаваны на Нобелеўскую прэмію па літаратуры. Ён быў не толькі выдатным паэтам, але і праваабаронцам. У 1901 годзе разам з Антанінам Дворжакам ён быў уключаны ў члены імператарскага камітэта ў Вене, дзе актыўна выступаў за прадастаўлення выбарчага права ўсім грамадзянам незалежна ад полу і саслоўя. Быў ганаровым жыхаром некалькіх чэшскіх гарадоў, членам Каралеўскай акадэміі навук у Падуі і членам Польскага таварыства ў Парыжы.

Шматгранная бібліяграфія Врхліцкага ўключае ў сабе эпічную і лірычную паэзію, прозу і драматычныя творы, пераклады, літаратурную крытыку, эсэістыку. Да Врхліцкага чэшская літаратура развівалася ў рамках вузкіх нацыянальных традыцый, ён жа прыўнёс у яе касмапалітычныя рысы. Свой творчы шлях паэт знайшоў падчас падарожжаў па розных краінах. У ранні перыяд творчасці Врхліцкі пераадольваў нацыянальныя літаратурныя традыцыі. Ён адмаўляў зварот да ідэй чэшскага нацыянальнага адраджэння і так званай нацыянальнай праблематыкі і імкнуўся пазбавіць чэшскую літаратуру ад ўплыву нямецкіх аўтараў. *“Ідэалізм маладога Врхліцкага разам са скептычнымі адносінам да нацыянальных ідэалаў і касмапалітызмам пераўтварыўся ў цыклы эпічных вершаў, прысвечаных значным гістарычным падзеям і разважаннем пра чалавечае жыццё ў кантэксце цэлай гісторыі”* [44, с. 12]. У 1890-я гг. Врхліцкі перажываў творчы крызіс, аднак, знайшоў у сабе сілы выйсці з яго і стварыў поўныя смутку і мастацкай сілы зборнікі “Вокны ў буру” і “Песні падарожніка”. У 1909 г. выйшаў зборнік “Дрэва жыцця”, куды ўвайшлі радасныя гімны прыродзе, роднай зямлі, чалавеку, напоўненыя верай ва ўрачыстасць жыцця. Врхліцкі звяртаў сваю ўвагу на заходнееўрапейскую літаратуру, часта звяртаўся да тэм сусветнай гісторыі і міфалогіі, спрабуючы адаптаваць новую вершаваную строфіку да чэшскай мовы. *“У сваёй паэзіі Врхліцкі выводзіў ідэалы генія і прыгажосці, дасканаласці мастацкай формы, ускладаючы на іх задачу ўраўнаважыць дысгармонію у рэальным жыцці. Пры гэтым ён надаваў вырашальнае значэнне літаратурнай форме і віртуознасці знешніх эфектаў”* [44, с. 22]. Познія перыяды творчасці Врхліцкага лічацца вяршыняй яго паэтычнага майстэрства. Гэты час яго творчасці быў вельмі прадуктыўным. Врхліцкі пачынае не толькі пісаць вершы, але і перакладаць на чэшскую мову творы сусветнай літаратуры - Дантэ, Бадлера, Гюго і іншых еўрапейскіх класічных пісьменнікаў.

Паэта цікавіць італьянскае Адраджэнне, а пад уплывам «Фаўста» Гётэ і «Боскай камедыі» Дантэ ён стварае буйны твор «Фрагменты эпасу», прысвечаны развіццю чалавецтва ў кантэксце гісторыі. Врхліцкага ўвогуле цікавіла гістарычная тэматыка. Значная частка яго твораў – лірычныя вершы, эпічныя паэмы, легенды, раманы ў вершах – змяшчаюць разважанні аб чалавечым жыцці на працягу стагоддзяў, аб гістарычных падзеях, якія захаплялі паэта сваёй грандыёзнасцю, а таксама назіранне над з’явамі прыроды і сучасным яму жыццём. У эпічнай творчасці Врхліцкага прасочваюцца спробы адлюстравання гісторыі чалавецтва ў духу тагачасных эвалюцыянісцкіх тэндэнцый.

Паэзія Врхліцкага сталася вялікім ўнёскам у чэшскую літаратуру, узбагаціла яе новымі паэтычнымі формамі. Пашырыўся таксама і сэнсавы бок паэзіі – былі ўзнятыя тэмы, актуальныя для тагачаснай еўрапейскай паэзіі. Для паэзіі Врхліцкага характэрныя лірычная ўзбуджанасць, пачуццёвасць, рэфлексія, разважанні над пытаннямі жыцця і смерці, індывіда і грамадства, часу і прасторы. *“Мэта Врхліцкага як паэта заключалася ў стварэнні новай чэшскай паэзіі, якая будзе пабудавана на ўзоры старэйшай еўрапейскай паэзіі і якая ўвасабляе ідэал гарманічнага чалавека”* [12, с. 25]. Багатая ідэйная напоўненасць яго паэзіі паўплывала на развіццё сімвалізму. Таксама заслуга Врхліцкага заключаецца ў тым, што ён наблізіў да чэшскіх чытачоў літаратуру заходніх народаў. Прадуктыўнасць Врхліцкага як перакладчыка была вельмі высокай: ён перакладаў Дантэ, Гётэ, Петрарку, Карнэля, Мальера, Гюго, Растана, Лопэ-дэ-Вега, Кальдэрона, Шылера і іншых, а таксама іспанскіх, англійскіх, амерыканскіх паэтаў памежжа 19 і 20 стагоддзяў. Значэнне яго дзейнасці для чэшскай літаратуры і фарміравання нацыянальнай мовы неацэнна.

Тэма “дзявочай вайны”, якой прысвечана дадзенае даследванне, праяўляецца ў зборніку “Міфы. Цыкл першы”. Гэты зборнік быў напісаны Яраславам Врхліцкім ў 1879 годзе і належыць да вялікага цыкла “Фрагменты эпасу”. Цыкл кніг “Міфы” змяшчае не толькі старажытныя чэшскія легенды, але і габрэйскія, хрысціянскія, індыйскія, антычныя міфы. У кнізе “Міфы. Цыкл першы” ўключаны тры вершаваныя легенды: “Шарка”, якая адсылае да чэшскай старажытнасці і якая прысвечана тэме “дзявочай вайны”, вялікая “Легенда аб святым Пракопу”, якая дае адлюстраванне рэлігійнага сярэднявечча, і “Бажацехаў крыж”, які дае чытачам нагоду задумацца над вечнымі пытаннямі сусвету. Таксама Врхліцкі стварыў другую частку гэтага зборніка. Першапачаткова ён хацеў надрукаваць абедзве часткі ў выглядзе адной кнігі, але потым вырашыў раздзяліць зборнік на две часткі, дзе першы цыкл быў прысвечаны міфам з чэшскага асяроддзя. Гэты зборнік асабліва ўзрадаваў патрыётаў, якія палічылі, што паэт-касмаполіт

вырашыў звярнуцца да нацыянальных традыцый. Ён выйшаў у той час, калі крытыкі пачалі асуджаць Врхліцкага за тое, што ён не карыстаецца народнымі матэрыяламі і не звяртае ўвагі на фальклорную тэматыку.

“Легенда аб святым Пракопу” значна адрозніваецца ад іншых легенд зборніка па памеры. У ёй размова ідзе і аб хрысціянскім аскетызме, і аб пераходзе ад хрысціянства да паганства, і аб супрацьпастаўленні жыцця звычайных людзей і тых, хто прысвяціў сябе рэлігіі. Чытач сустракаецца з фігурай святога Пракопа, славянскага манаха. Тут Врхліцкі па-мастацку пашырыў арыгінальную сюжэтную лінію, апавядаючы аб жыцці святога Пракопа падчас пустэльніцтва і пасля пабудовы манастыра. Паэт прыстасоўвае гэтую легенду да патрэб нацыянальнага жыцця. Легенда ахоплівае час заснавання Сазаўскага манастыра. Вялікае значэнне мае эпізод выгнання нямецкіх манахаў: гэты момант, аб’яднаны з пасмяротным цудам Пракопа, дэманструе нацыянальнае пачуццё – напрыканцы паэт звяртаецца да Пракопа і заклікае яго зноў вярнуцца да жыцця і ачысціць чэшскую зямлю ад ворагаў.

“Бажацехаў крыж” – гэта свайго роду споведзь чалавека, які паглыбіўся ў вечныя пытанні і разрываецца ад сумневаў наконт вышэйшых таямніц чалавечага існавання. Галоўны герой тут – ужо не легендарная асоба, гэта звычайны чалавек, абат Сазаўскага манастыра, які пакутуе ад цяжкага жыцця. Ён ідзе праз Альпы, якія сімвалізуюць жыццёвыя вышыні, з крыжам – сімвалам цяжару для тых, хто хоча спазнаць праўду, Бога і мір. Яго жаданне – усталяваць мір ва ўсім свеце. Гэтую паэму можна аднесці да філасофскіх, а таксама рэлігійна-містычных твораў. Аднак рэлігіі тут надаецца менш увагі. Паэма таксама насычана сімволікай. Сімвал крыжа ў ёй можна разумець як вечнае чалавечае імкненне да дасканаласці і усёведання, да нечага боскага. Яскрава бачны кантраст паміж “Шаркай” і “Бажацехавым крыжам”: ад першай паэмы, якая больш прысвечана праблемам, якія характэрны для простых людзей, – рэўнасці, помсцы – Врхліцкі пераходзіць да душэўных глыбінь, вечных пытанняў жыцця.

Тэме “дзявочай вайны” ў зборніку “Міфы. Цыкл першы” прысвечана вершаваная легенда “Шарка”. Як бачна з назвы твора, Врхліцкі не апрацоўвае цэлую легенду аб дзявочай вайне. Ён спыняецца на ўрыўку аб Шарцы, які ўпершыню быў уведзены ў Далімілавай хроніцы. Але Врхліцкі значна змяніў зыходную сюжэтную лінію. Яго гісторыя падзяляецца на чатыры часткі і распавядае аб маладой жанчыне, Шарцы, якая збірала ў лесе ягады і якую пераследаваў ваявода Ццірад. Ён ловіць яе, распранае і прывязвае да дрэва. У Ццірада была прычына так абысціся з Шаркай – калісьці яна адказала яму ў шлюбе. Аўтар дэталёва апісвае, як ваявода здэкваецца з дзяўчыны, прыгадвае ёй

усе былыя крыўды, і зноў патрабуе, каб яна стала яго жонкай. Звязаная Шарка яму ўпарта адказвае: „*Chci mít silného jen muže, tak silného, jak Bivoj, ba i více. Kdo přemůže mne před kněžninou tváří, ať učiní mne ženou otrokyní!*“ [50, с. 24]. Бівай з’яўляецца новым героем, дагэтуль яго вобраз не ўзнікаў у апрацоўках легенды аб дзявочай вайне. Згодна з сюжэтам, ён нечакана з’яўляецца ў той момант, калі Ццірад спрачаецца з Шаркай, злітваецца над дзяўчынай і патрабуе яе адвязаць, але Ццірад яму адмаўляе. Бівай выклікае Ццірада на бой. Врхліцкі старанна і падрабязна паказвае гэтую бойку, звяртае ўвагу на такія дэталі, як гукі удараў молатаў, бразганне шчытоў, апісвае, як ўдары зброі зрываюць з дрэў лісце і гэтым параўноўвае бітву са знішчальным градам: “*Juž pětkrát mlaty jejich srazily se a mocným kterak pozvedly se vzmachem, co servaly již listí, větvi, kůry!*” [50, с. 75]. Падчас бойкі аўтар часта пераключае увагу на пачуцці Шаркі, яе жах, паказвае драматызм сітуацыі. У выніку Бівай перамагае Ццірада і вызваляе дзяўчыну. У другой частцы твора Шарка зноў апынаецца ля таго месца, дзе адбылася падзея з Біваем і Ццірадам, успамінае, што ёй давялося перажыць, і вырашае адпомсціць Цціраду. У ўчынках Шаркі з’яўляецца набліжаная да жыцця, больш рэалістычная матывацыя. Яна бяжыць да дружыны Уласты, пані замка Дзевін. Уласта прымае яе, выслухоўвае і жанчыны прыдумляюць план, як адпомсціць Цціраду. Дзяўчаты інсцэніруюць нападзенне на Шарку, разрываюць яе вопратку і прывязваюць да таго ж дрэва ля ракі, да якога яе калісьці прывязаў Ццірад. Ля Шаркі дзяўчыны пакінулі бутэльку медавухі, рог, каб выклікаць іх на дапамогу, а самі схаваліся ў гушчары. Прывязаная Шарка кліча на дапамогу і чакае Ццірада. Апоўдні ваявода вяртаўся з палявання са сваёй дружынай. Ubачыўшы прывязаную Шарку, Ццірад здзівіўся, але падышоў да яе. Дзяўчына распавяла яму, што раззлавала дружыну Уласты, за што яны яе пакінулі пад пякучым сонцам, і пачала маліць Ццірада выратаваць яе. Ццірад вызваляе дзяўчыну і пытаецца, ці даравала яна яму, і Шарка падцвярджае гэта. Врхліцкі ўносіць ў апрацоўку легенды і эратычныя матывы: дзяўчына спакушае ваяводу, танцуе дзеля яго, п’е аб сваім каханні і поіць мёдам. П’яны ад ліслінасці і мёду, Ццірад засынае, Шарка трубіць ў рог і тады з’яўляюцца жанчыны з дружыны Уласты. Характэрна, што Шарка тут паказана не як бязлітасная мсціўца, а як жывы чалавек: на працягу ўсёй сцэны Врхліцкі акцэнтуюе ўвагу на тым, што яна баіцца наступстваў сваёй помсты, нават трубіць у рог, поўная страху. У трэцяй частцы эпічнага верша аўтар апісвае, як дзяўчаты забіваюць дружыну Ццірада, звязваюць самога ваяводу і адносяць яго ў Дзевін. Тут Врхліцкі ўжо паказвае, што Шарка шкадуе аб сваім рашэнні і заліваецца слязьмі. Ццірад паўстае перад судом Уласты. Жанчыны яго асвіталі, а сама Уласта выліла яму ў твар кубак вады і вырашыла, што яго павінны калесаваць.

Уначы Шарка і Уласта сустракаюцца ля турмы, дзе пакінулі Ццірада. Шарка патрабуе вызваліць ваяводу, і робіць гэта так гарача, што разумее, што закахалася ў яго, і просіць Уласту злітавацца над Ццірадам:

*„Ted' na tom místě nebráním se, prosím o smrt z tvé ruky,
na vězení prahu, za vězení prahu, za kterým on se jitra nemůže dočkat.
Měj soucit; já ho miluju – ty mlčíš? Ó bozi, jistě pouze vaší vůlí
se láska v srdcích našich ubytuje, by zřítíla nás v pád a jistou zhoubu!
Přej Ctiradovi život! – Slyšíš, Vlasto?”* [50, с. 29]

Гэта таксама раскрывае супярэчлівы, але пры гэтым даволі рэалістычны характар гераіні. Уласта адказвае ёй, што ў яе было бачанне: з-за Ццірада пачнецца вялікая бітва, у якой падзе цэлы Дзевін, таму яна павінна забіць ваяводу ўначы. І як толькі Шарка гэта пачула, яна раззлавалася, вырашыла здрадзіць Уласце і адразу пабегла да караля Пршэмысла, з якім Уласта ваявала. Дзяўчына расказала яму, як прабрацца ў замак Дзевін. Войска Пршэмысла напала на дзяўчат і ўсе, уключна Уласта, былі забіты. У жывых засталася толькі Шарка. У чацвёртай частцы паэмы Врхліцкі змяняе храналогію падзей і падае дзеянні як успаміны ўжо пастарэлага Бівая, які стаў пустэльнікам. Ён размаўляе з жанчынай па імі Каша і расказвае ёй аб смерці Уласты, і нечакана ў той жа час да іх прыходзіць Шарка. Яна расказвае яму аб сваім каханні да Ццірада і аб той ролі, якую яна адыграла ў падзенні Дзевіна. Сама яна выратавалася, схававшыся пад мёртвым целам Ццірада і бачыла, як мужчыны катуюць дзяўчын і як гарыць замак. Страціўшая надзею, Шарка падае на калені Кашы і памірае. Напрыканцы верша Бівай спальвае цела Шаркі на вяршыні скалы, і потым доўгі час сядзіць там, разважаючы, пакуль не заходзіць сонца:

*„Nes lesem ji a na nejvyšší skále, jež černé hroty pozvedaly v azur,
Jí spálil na hranici. Klidným okem kouř této žertvy stíhal na obzoru,
Tam zůstal sedět, až zapadlo slunce”* [50, с. 24].

У гэтым творы аўтар паказаў паганскую славянскую старажытнасць. Але Врхліцкі даволі вольна інтэрпрэтаваў легендарны матыў. Ён дадаў любоўную лінію, якой першапачаткова не было. Таксама адрозніваецца тое, што міфалагічная Шарка з самага пачатку належала да дружыны Уласты, а згодна з легендай, дзяўчаты самі прывязалі яе ў лесе, каб падмануць Ццірада. З'явіўся такі персанаж, як Бівай, якога ў легендах не было. Вобразы Уласты і Шаркі таксама змяняюцца: Уласта паказана як жорсткая, страшная і дзікая жанчына, Шарка жа паказана больш супярэчлівай, імпульсіўнай, каханне і пакуты набліжаюць яе да большай жаноцкасці. З'яўляецца матывацыя ўчынкаў гераінь: ва Уласты цяпер ёсць рэальная прычына забіць Ццірада, гэта выклікана не нянавісцю да мужчын, а

жаданнем абараніць сваіх падданных. Нянавісць, а потым і каханне Шаркі да Ццірада таксама абгрунтаваны: Врхліцкі змяніў сюжэт і дадаў новыя дэталі да адносін Шаркі і Ццірада – знаёмства да падзей твора, матывы рэўнасці і помсты. У арыгінальным паданні Шарка гіне ў бойцы за Дзевін, але ж Врхліцкі надае яе вобразу большую трагічнасць, змяняючы абставіны яе смерці. Таксама змяніўся матыў падзення Дзевіна: калі раней гэта была выклікана жаданнем пакараць свавольных жанчын, то ў Врхліцкага замак і яго насельніцтва гіне з-за жаночай імпульсіўнасці і жадання помсты. Гэтыя тэмы міжчалавечых адносін, якія ўвогуле сустракаюцца ў творчасці Врхліцкага, пераўтвараюць міфічны сюжэт у любоўны і, такім чынам, набліжаюць яго да тагачаснага чытача.

2.2 Юліус Зэер і яго цыкл эпічных вершаў “Вышаград”

Юліус Зэер - чэшскі пісьменнік, драматург і паэт, вядучы прадстаўнік генерацыі літаратараў-люміраўцаў. Ён таксама лічыцца адным з самых вядомых чэшскіх нэарамантыкаў. Юліус Зэер нарадзіўся ў 1841-м г. ў Празе ў заможнай нямецка-французскай сям'і. Бацька паэта быў уладальнікам буйнога дрэваапрацоўчага завода і жадаў, каб яго сын пасля атрымання адукацыі пачаў кіраваць заводам. Аднак Зэер пасля заканчэння тэхнікума ў Вене вырашыў займацца літаратурай. *“Яшчэ ў дзяцінстве яго няня-чэшка выхавала ў ім гарачае каханне да чэшскай мовы і да славянскай культуры наогул”* [4, с. 13]. На яго станаўленне як паэта таксама аказала вялікі ўплыў маці. Яна перадала сыну сваю любоў да літаратуры, фальклору, казак. Таму пасля заканчэння тэхнікума Юліус аддаў перавагу вандроўкам і літаратуры. Ён адправіўся па свеце, падарожнічаў 10 гадоў, жыў нават у Крыме, дзе доўгі час працаваў простым настаўнікам. Вярнуўшыся ў Прагу, ён паступіў на філасофскі факультэт ва ўніверсітэт, вывучаў мовы, пісаў. Паралельна вучобе стаў працаваць у часопісе “Люмір”, тым самым знайшоў годнае прымяненне свайму таленту. Ён стаў адным з вядомых пісьменнікаў другой паловы 19 стагоддзя ў Чэхіі. Зэер пачаў працаваць выхавацелем, старанна вывучаў філасофію, гісторыю і старажытныя міфы, а праз некаторы час ўключыўся ў працу над выданнем літаратурнага часопіса “Люмір”.

Часопіс “Люмір” калісьці быў вядомым славянскім часопісам, потым яго слава згасла, і ў 1873-м года яго выданне аднавілі вядомыя літаратары Ян Нэруда і Віцэзлаў Галек. З 1877-га года за развіццё журнала узяўся паэт і перакладчык Ёзэф Сладэк, праграмай ўстаноўкай якога было развіццё чэшскай літаратуры на аснове як нацыянальных традыцый, так і вопыту найбуйнейшых пісьменнікаў ўсяго свету. *“Сладэк заклікаў да супрацоўніцтва лепшых літаратараў свайго*

пакалення. Часопіс неўзабаве набыў такую папулярнасць, што ўсё пакаленне, звязанае з ім, да нашых дзён называюць пакаленнем “люміраўцаў” [43, с. 266]. А Юліус Зэер быў адным з найбольш яркіх прадстаўнікоў плыні “люміраўцаў”, якое адыграла вырашальную ролю ў засваенні чэшскай літаратурай сусветнага вопыту літаратурнай творчасці. Аснова творчасці Зэера – гэта выкарыстанне элементаў эпасу і гісторыі шматлікіх народаў: рускага, славацкага, ірландскага, французскага, іспанскага, кітайскага, японскага і фарсі. Юліус Зэер быў зачараваны старадаўнімі міфамі, легендамі і далёкім мінулым чалавецтва. Яго эпічная паэзія, раманы, аповесці і п’есы спасылаюцца на старажытныя быліны, рэлігіі, фальклор і міфатворчасць розных народаў. Чэшскай міфалогіяй натхнёныя цыклы эпічных вершаў “Вышаград” і “Прыход Чэха”, на рускай гісторыі, а менавіта на гістарычных аспектах праўлення Кацярыны Вялікай, заснаваны раман “Андрэй Чарнышоў”, а на аснове старажытна-французскай міфалогіі Зэер напісаў “Раман аб сапраўдным сяброўстве рыцараў Аміса і Аміля”, пабудаваны ў духу французскіх рыцарскіх раманаў.

Для літаратурнай творчасці Зэера ўвогуле характэрная эпічнасць, асабліва для яго паэзіі. Зэер піша працяглыя эпічныя цыклы вершаў, якія, аднак, захоўваюць і характар настальгіі па старажытнасці, якой паэт захапляўся. Даследчык Міраслаў Чэрвенка піша: *“Зэер не мог набачыць быць і падзеі старадаўніх людзей, таму ён літаратурна апрацоўваў іх гістарычную спадчыну”* [19, с. 24]. У сваіх літаратурных працах ён прыдумаў свой уласны свет, які значна адрозніваўся ад гістарычнай рэальнасці, але ўсё ж абапіраўся на некаторыя летапісныя звесткі. Гэты выдуманы рамантызаваны свет мінулага з яго каштоўнасцямі і правіламі быў антыподам свету тагачаснага правінцыйнага чэшскага мяшчанства, маральныя катэгорыі якога Зэер адмаўляў. *“Зэерава творчасць паказвае глыбокі крызіс адчувальнага ідэаліста, які апынуўся сярод прагматычнага мяшчанства”* [19, с. 33]. Таму ідэалізаваная мінуласць у творчасці Зэера адлюстроўвае не толькі яго захапленне гэтай эпохай гісторыі чалавецтва, але і паказвае негатыўныя адносіны паэта да існуючай рэальнасці і прагматычнага падыходу буржуазнага грамадства да жыцця. Таксама гэта з’яўляецца рысай нэарамантызму: нэарамантызм паўстаў па аснове непрымання буржуазнай рэчаіснасці, а ў яго аснове ляжыць рамантычны разлад паміж рэчаіснасцю і марамі.

Адзін са знакаміцейшых твораў Зэера - цыкл эпічных вершаў “Вышаград”. Ён быў створаны ў 1880 годзе і заснаваны на матэрыяле з чэшскай нацыянальнай міфалогіі. Зэер спрабуе стварыць нацыянальны эпас, які адлюстроўвае залаты век чэшскага народа. Гэты цыкл вершаў таксама паказвае, што чэшскі міфалагічны

свет па сваёй эпічнасці і напоўненасці падзеямі параўнальны са светам германскай ці кельцкай міфалогіі, мэтай яго стварэння таксама было ўмацаванне пазіцый чэшскай міфалогіі ў вачах сучаснікаў. “Вышаград” напісаны пяцістопным нерыфмаваным ямбам. Зэер паказвае добрае веданне крыніц чэшскай міфалогіі і гісторыі - пры стварэнні цыкла вершаў ён абапіраўся на фальклорныя матэрыялы і гістарыяграфічныя творы, а таксама на знакамётыя літаратурныя містыфікацыі - Краледворскі і Зеленагорскі рукапісы. Асновай вершаў з’яўляюцца чэшскія міфы і легенды, якія Зэер па-мастацку апрацоўвае, пашырае іх сюжэты, надае дэталёвасць і ўключае ў адзін цыкл. “Вышаград” змяшчае пяць эпічных вершаў пад назвамі “Лібушэ”, “Зялёны рыцар”, “Уласта”, “Цірад” і “Люмір”. Цэнтральная роля ў цыкле надаецца Лібушэ: яе постаць узнікае ва ўсіх вершах цыклу, праз іх раскрываецца яе вобраз і лёс. Паводле Зэера, Лібушэ з’яўляецца ідэальным кіраўніком, яна – ўвасабленне боскасці, справядлівасці і мудрасці, сімвал залатога стагоддзя чэшскай гісторыі.

У творы знаходзяцца вобразы як гераеў-людзей, так і прадстаўнікоў свету міфалагічных істот. Сярод іх ёсць і палудніцы, і лесавікі, і русалкі. Розным персанажам-людзям надаецца іррэальнае паходжанне: так, Цірад – сын чалавека і палудніцы, Пршэмысл – сын Сонца і Зямлі, матка Казі, Тэты і Лібушэ – Ніва. Многія з іх маюць сталыя эпітэты, звычайна каляровыя: Лібушэ – залатая зорка ці сонца, Шарка – цёмна-блакітная, Сазава – сярэбраная, Марана – бледная, Цірад – смелы, Пршэмысл – залаты, Хрудаш – цёмны, хмуры волат. Важную ролю у творы мае вобраз прыроды. Яна непарыўна звязана з дзеяннем і героямі цыкла. Прырода антрапамарфізавана і яе стан адпавядае настроям герояў: зоркі згасаюць ад жалю над падзеннем Дзевіна, лес смуткуе падчас бойкі паміж жанчынамі і мужчынамі, рака гаротна шуміць і ўсе лясы і лугі вянуць, калі памірае Зялёны Рыцар. У “Вышаградзе” разам са светам рэальным таксама прадстаўлены магічны свет, часам паміж імі ўвогуле размываюцца межы: паплечніцы Шаркі пераўтвараюцца ў лебедзяў, жанчыну пераўтвараюць ў ваўчыцу, матка Цірада прымае форму ластаўкі. Да таго ж героі ў апісаннях часта параўноўваюцца з жывёльным светам. *“Размыванне межаў прыродай, жывымі істотамі і прасторай толькі даказвае то, што Зэер стварае міф пра пачатак свету, калі людзі былі непадзельныя ад прыроды і разумеюцца ў якасці яе кампанента, апісваюць сябе праз натуральныя працэсы”* [22, с 41].

У цэлым аб цыкле “Вышаград” можна казаць, што Зэер міфалагізуе сюжэты вершаў, што дасягаецца некалькімі спосабамі. Наўмысна змешваецца рэальны і паганскі, чароўны свет чалавека, які падкрэслівае міфічнае паходжанне герояў, а таксама на першым плане вылучаюцца паганскія баствы: у вершах з’яўляюцца

багіні Сазава, Ніва, палудніца Хэла, дух смерці і ночы Марана, лясныя пачвары, багі Велес і Сварог, а падзеі ў творы падпарадкоўваюцца Сонцу і Месяцу. Гісторыя аб паходжанні чэшскага народа трансфармуецца ў касмаганічны міф аб паходжанні свету. “Вышаград” – гэта аб’яднаная паслядоўная міфалагізацыя традыцыйных летапісных звестак аб дахрысціянскай чэшскай гісторыі, дапоўненая ўяўленнямі Зэера аб маральных каштоўнасцях чалавецтва. Даследчык Томаш Влчак піша, што “цыкл “Вышаград” з’яўляецца пікам канкрэтызацыі народнага міфа”[49, с. 109].

Тэма “дзявочай вайны” ў цыкле “Вышаград” сустракаецца ў эпічным вершы “Цірад”. Некаторыя біёграфы Зэера ўзгадваюць факт таго, што цыкл “Вышаград” быў задуманы сумесна с Яраславам Врхліцкім на прэм’еры тэатральнай пастаноўкі “Дзікая Шарка”. Яны дамовіліся напісаць па творы на гэтую тэму: *“Umluvili jsme se, že napíšem každý z nás Šárku, že nebudem už spolu o tom předmětu mluvit, že si nic nepovíme druh druhu o pojmutí a že se navzájem překvapíme hotovou básní”*. [16, с. 34]. У выніку Врхліцкі стварыў цыкл вершаў на розную тэматыку “Міфы”, у які ўвайшла легенда аб Шарцы, а Зэер пашырыў тэматычнае поле і ўключыў сваю пераапрацоўку гэтага матыву ў цыкл вершаў “Вышаград”, зрабіўшы яго суцэльнай часткай агульнага сюжэту. Класічны міф аб дзявочай вайне ў «Вышаградзе» у цэлым не прадстаўлены, аднак Зэер запазычвае ў яго некалькі галоўных дзеючых асоб: Цірада, Шарку, Пршэмысла і Уласту, і дадае да гісторыі любоўны матыў. На першы план ён выводзіць не асобу Шаркі, а асобу Цірада, і глядзіць на міфічныя падзеі яго вачыма. Стаўленне да Цірада ва ўсе часы існавання і апрацоўкі міфа аб дзявочай вайне было неадназначным: некаторыя аўтары прадстаўлялі яго нявіннай ахвярай абставін ці жорсткасці жанчын, некаторыя ж, наадварот, у дыхатаміі «дабро – зло» адводзілі Ціраду ролю адмоўнага персанажа. Некаторыя аўтары, як, напрыклад, Яраслаў Врхліцкі, не дзялілі персанажаў міфа на выключна станоўчых і адмоўных, кожны персанаж станавіўся нейтральным, больш набліжаным да вобраза рэальнага чалавека. Зэер жа ідзе па першым шляху: яго Цірад – герой станоўчы, які характарызуецца такімі сталымі эпітэтамі, як адважны, верны, моцны. Да таго ж, ён мае звышнатуральнае паходжанне, яго маці – міфалагічныя істота, палудніца. Таксама на працягу верша Цірад характарызуецца як чалавек з “рыцарскай” сістэмай маральных арыенціраў і каштоўнасцяў: ён тройчы адмаўляецца забіць бяззбройную Шарку, таксама паміж пачуццямі і абавязкам ён выбірае абавязак – напрыклад, у эпізодзе, калі Цірад упершыню ўбачыў Шарку і загахаўся ў яе, ён разумее, што яна можа выклікаць вайну жанчын і мужчын, і вырашае прадухіліць гэта. Да таго ж ва ўсіх папярэдніх апрацоўках міфа вобразу Цірада не надавалася

столькі ўвагі, аўтары пераважна развівалі вобраз Шаркі. І тым больш ніхто не рабіў Ццірада галоўным персанажам і не паказваў гісторыю яго вачыма. Зэер жа паглыбіў вобраз Ццірада, вымаляваў яго ў духу старых паданняў, стварыў героя храбрым ваяром з устойлівым маральным кодэксам і наблізіў яго да класічных эпічных вобразаў.

У «Ццірадзе» важнае значэнне мае салярны міф, які вызначае лёс галоўных герояў верша. Усе адмоўныя падзеі адбываюцца ноччу, усе станоўчыя – днём. Персанажы твора дзеляцца на салярных і месяцовых, ні тыя, ні іншыя не адносяцца да выключна станоўчых або адмоўных, але салярныя персанажы надзяляюцца большай колькасцю станоўчых якасцяў. Палудніца ў славянскай міфалогіі – салярны дух, персаніфікацыя поўдня як небяспечнага для чалавека памежнага часу сутак. Аднак у Зэера маці Ццірада, Хэла, не з'яўляецца злым духам, для яе характэрныя нечалавечая, звышнатуральная мудрасць, разважлівасць. Такім чынам, Ццірад, які з'яўляецца сынам салярнага духа, у творы адзначаны знакам Сонца. Таксама ў вершы існуе супрацьпастаўленне Сонца-Месяц, якое паказвае немагчымасць шчаслівага канца для галоўных герояў: Ццірад – сын палудніцы, Шарка – жрыца Месяца. Іх лёс першапачаткова наканаваны: яны не могуць быць разам, як не могуць сустрэцца сонца і месяц на небе. Гэтая ж наканаванасць выяўляецца ў сне Хэлы: “...i život bude tvého Ctirada. Květ síly jeho zlomí Morana” [51, с. 45]. Марана у вершы – дух ночы, адзначаны знакам Месяца. Тут міфалагічная гісторыя сплятаецца з матывам змены дня і ночы – Месяц губіць Сонца і займае яго месца. Такім чынам, за відавочнай сістэмай персанажаў існуе схаваная сістэма салярных і месяцовых вобразаў, якая аб'ядноўвае гэтых персанажаў і якая дае ім агульныя рысы і пэўныя ролі.

Што датычыцца зместу эпічнага верша, Зэер дапоўніў сюжэт аб Шарцы і Цціраду перадгісторыяй гэтых герояў. Твор пачынаецца з таго, што Ццірад прыходзіць да сваёй маці, палудніцы Хэлы, на лясную паляну. Там яна сустракае сына і просіць яго быць асцярожней, бо ў ёй было бачанне:

“ Tak v šerém háji věštící pěl hlas,
a dlouho temný byl mi výrok ten,
dnes ale vidím jasně, Ctirade,
meč Vlastin skosí tvého žití květ
a napojí tvou krví zprahlou zem!” [51, с. 44]

Ццірад разумее гэта прароцтва даслоўна і абяцае Хэле не мець спраў з Уластай. Сыходзячы ад маці, ён блукае па лесе ў роздумах і неўзабаве знаходзіць лясны грот. Ццірад хаваецца ў хмызняках і бачыць, як у грот злітаюцца лебедзі, якія потым пераўтвараюцца ў дзяўчат:

*“Když labutě se země dotekly,
tu shrnula se lesklá rouška z per
a zástup dívek místo ptáků stál
před zlatokutým stolcem Libuše”* [51, с. 56].

Ён назірае за дзяўчатамі і разумее, што яны прыйшлі на пахаванне Лібушэ. Тут жа ён упершыню бачыць Шарку:

*“...a děvka krásná jako nebesa
a zářící jak slunce svatá tvář
se krokem volným stolci blížila”* [51, с. 70].

Тут зноў сустракаецца матыў змены дня і ночы: у вершы "Лібушэ" з цыклу "Вышаград" Лібушэ атаясамлівалася з Сонцам, а Шарка, якая чытае развітальную прамову над целам Лібушэ, – жрыца Месяца:

*“Jsem Šárka, mocná kněžka měsíce
a bojovnice Vlasty vítězné”* [51, с. 75].

Ццірад назірае за Шаркай і захапляецца ёю. Ён слухае кожнае яе слова, сочыць за кожным жэстам, запамінае рысы яе твару. Але разам з тым ён разумее, што дзяўчаты збіраюцца змагацца з мужчынамі, і вырашае гэта спыніць. Ён выходзіць да дзяўчат і выклікае Шарку на бой. Шарка бясстрашна глядзіць на яго і прапануе яму забіць яе бяззбройнай. Увесь яе выгляд паказвае на тое, што яна не баіцца смерці. Аднак Ццірад адмаўляецца нападаць на бяззбройную дзяўчыну, і ў гэты момант сіла Месяца дапамагае Шарцы часова асляпіць Ццірада. Дзяўчаты тым часам пераўтвараюцца ў лебедзяў і ўцякаюць з грота. Прышоўшы ў сябе, Ццірад бачыць, што ён у гроце адзін, і вырашае вярнуцца ў Вышаград. Аднак па дарозе ён разумее, што закахаўся ў Шарку, але лічыць, што яна – чараўніца, і жадае адпомсціць ёй за тое, што яна яго прываражыла:

*“Tam dole po Vltavě šplounavé
se cosi lunou nocí bělalo,
a Ctirad vida, že to labutě,
za nimi volal hlasem velikým:
“Já přijdu, Šárko, v lesní samotě,
kde luně žertvy pálíš každou noc,
tam zaplatíš svou krví okamžik,
kde temným kouzlem přinutilas mne,
bych smělý zrak svůj sklonil před tebou!”* [51, с. 98]

У другой частцы эпічнага верша Ццірад распавядае маці аб тым, што здарылася. Хэла кажа, што яна папярэджвала яго аб прароцтве і заклікае сына быць асцярожным. Яна тлумачыць Цціраду, што смерць яму можа прынесці

кожны, хто пакланяецца Месяцу. Разам з тым Хэла разумее, што ён ужо ступіў на шлях, які вядзе да смерці. У трэцяй частцы аўтар звяртаецца да першапачатковага сюжэту легенды. Апоўдні Ццірад ідзе па лесе і раптам бачыць Шарку, якая сядзела пад дрэвам. Апоўдзень тут мае істотнае значэнне: нягледзячы на тое, што пералом у лёсе Ццірада ва ўсіх версіях легенды адбываецца апоўдні, тут пазнака часу нясе дадатковы сэнс, звязаны са славянскай міфалогіяй. *“Поўдзень ў славян - часавая мяжа, якая нясе небяспеку для чалавека”* [1, с. 556]. Каб падкрэсліць важнасць моманту, Зэер надзяляе поўдзень такімі эпітэтамі, як душны, грозны, спякотны, цёмны. Далей легенда Зэера працягвае прытрымлівацца сюжэта класічнай легенды. Спачатку Ццірад вырашае забіць Шарку, і зноў загадвае ёй дастаць зброю і змагацца. Падышоўшы бліжэй да дрэва, ён разумее, што дзяўчына прывязаная і не можа вызваліцца. У гэтым эпізодзе колер адзення Шаркі зноў паказвае прыналежнасць герояў да розных полюсаў дыхатаміі "Сонца - Месяц":

*“Šat její dlouhý, temnoblankytný,
jak letní noc byl poset hvězdami,
jež v záhybech se leskly stříbrně”* [51, с. 109].

На гэты раз Ццірад звяртае ўвагу на тое, што яе адзенне цямнейшае за ноч, але яго гэта не насцярожвае. Ён развязае Шарку, а дзяўчына расказвае яму, што яе прывязалі да дрэва з-за жадання Уласты адпомсціць ёй. Яна раззлаваўся на Шарку за тое, што Ццірад выявіў грот, дзе адбывалася пахаванне Лібушэ, і выгнала яе. Характэрна, што Уласта на працягу ўсяго цыкла атаясамліваецца з сонцам, і ў дадатак да ўсяго Шарка кажа, што Уласта выгнала яе за пакланенне Месяцу. Дзяўчына ў шаленстве раздзірае на сабе вопратку:

*Po těchto slovech Šárka roztrhla
svůj temný, hvězdami pokrytý šat,
a paždí bělejší než padlý sníh
se vynořilo z roucha trhlíny,
a jako krůpěj rosy na trávě
se drobná hvězda s paždí třpytila.
"Ty vidíš," zvolá Šárka vzpřímíc se,
"že od narození jsem určena
za kněžku plavé luny vznešené,
a za dědičku sluje s poklady!"* [51, с. 123]

Пасля гэтага Шарка кажа, што яна гатовая памерці, і просіць Ццірада яе забіць. Ццірад адмаўляе ёй:

*"Vstaň!" pravil Ctirad hlasem dušeným,
"já nedychtím po krvi bezbranných."* [51, с. 124]

У трэці раз ён кажа, што не забівае бяззбройных, што дадаткова падкрэслівае яго прынцыповасць і высакароднасць. Шарка баіцца, што Ццірад зробіць яе рабыняй, і кажа яму, што не зможа глядзець, як ён цалуе сваю жонку. Дзяўчына просіць злітавацца над ёй і забіць. Уражаны Ццірад адказвае ёй, што ў яго няма жонкі, і што калі Шарка прыйдзе ў яго дом, то толькі па сваёй волі. Пачуўшы гэта, Шарка ўзрадавалася. Яна кажа, што цяпер ніколі ад яго не сыдзе, здымае з сябе два ўпрыгожвання ў выглядзе гадаў і кладзе іх яму на плечы, гаворачы, што гэта знак яе адданасці. Характэрна, што гэты эпізод выкананы ў духу інтымнай паэзіі і нічога не нагадвае пра тое, што ў наступную секунду Шарка здрадзіць Цціраду. Зэр да апошняга трымае чытача ў няведанні, пераконваючы яго, што гэта любоўная гісторыя са шчаслівым канцом. Ццірад пачынае цалаваць Шарку, і як толькі ён пачынае яе распранаць, дзяўчына адхінаецца, дастае з сукенкі рог і трубіць у яго. Зэр апісвае гук рога як стогн, глыбокі і сумны, быццам смерць. На гук збягаюцца ўзброеныя дзяўчыны з войска Уласты. Ццірад, для якога гэта стала нечаканасцю, збянтэжана пытаецца ў Шаркі:

*"Co činiš?" ptal se Ctirad udiven,
a chvějícím se hlasem Šárka dí:
"Tou surmou vítám noc, když zemře den,
a den můj zmírá, hle, již kvačí noc!"* [51, с. 128]

Тут Зэр прамым тэкстам выводзіць матыў змены дня і ночы як асноўную сілу, якая рухае сюжэтам. Ццірад успамінае папярэджанні маці, але ўжо занадта позна. Ён спрабуе ўстаць і супраціўляцца атакуючым яго дзяўчынам, але гады, якіх Шарка прымацавала яму на плечы, выцягнулі яго сілу. Дзяўчаты звязваюць Ццірада і адводзяць у Дзевін, а Шарка між тым забірае яго каня і сыходзіць з ім. У апошняй частцы верша Хэле сніцца, што яе сын загінуў. Раз'юшаная палудніца падбівае вышаградскіх ваяроў напасці на Дзевін і адпомсціць за Ццірада:

*"...tu lepá Hěla z prachu vzpřímí se:
"Co váháte?" tak zvolá na muže,
"za dlouhé hřívý chopte lítice
a zavlěčte je v svatý Vyšehrad!"* [51, с. 158]

Ваяры рушаць на Дзевін. Далей ідзе маляўніча і палка апісаная бітва. У адрозненне ад іншых аўтараў, бітва паказана не жорсткай і крывавай бойкай, яна падаецца як эпічнае апавяданне ў духу старых міфаў. Зэр апускае натуралістычныя дэталі і надае большае значэнне гукавому і каляровому боку бітвы. Неаднаразова воіны параўноўваюцца з прамянямі сонца, а дзяўчаты – з зоркамі. Сама бітва апісана эмацыйна і дынамічна. Яна заканчваецца тым, што дзяўчат бяруць у палон, што таксама разыходзіцца з арыгінальнай легендай, дзе

ўсё ваяўніцы гінуць у бітве за Дзевін, – Зэер жа скончвае бітву больш гуманістычна. Пршэмысл ладзіць пахаванне Ццірада на беразе ракі. Ён кладзе цела Ццірада у човен, і ў гэты момант з'яўляецца Шарка верхам на кані. Яе з'яўленне адрозніваецца ад папярэдніх – калі да гэтага Зэер акцэнтаваў увагу на цёмных і халодных колерах яе адзення, то ў гэтым моманце Шарка з'яўляецца верхам на белым кані, у белай сукенцы, з залатымі ўпрыгожваннямі і ў вянку з яркіх кветак. Гэта сімвалізуе паварот светапогляду гераіні, яе адыход з боку Месяца на бок Сонца. Шарка кладзе ў пахавальнае вогнішча шчыт блізкага паплечніка Ццірада, забівае яго каня, каб мужчына адправіўся верхам у апошні шлях, падае яму на грудзі і рыдае:

*“Tak Šárka s okem zaroseným dí,
a hlava její krásou zářící
tu padla na hrud' jako zlatý květ,
a s očí jejích temnoblankytných
se sladká touha lásky linula”* [51, с. 169].

У канцы гэтага эпизоду Шарка падпальвае пахавальнае вогнішча Ццірада. Разам з Хэлай дзяўчына рыдае ад гора. Пасля таго, як вогнішча дагарае, Шарка забірае жменю попелу і знікае гэтак жа нечакана, як і з'явілася. Эпічны верш заканчваецца тым, што Шарка вяртаецца ў грот, дзе яе ўпершыню пабачыў Ццірад, і моліцца Месяцу:

*“Zde stojím sama, sama s bolem svým,
měj slitování, luno, s kněžkou svou!
Skroť v duši mojí divé plameny,
klid chorobnému srdci poskytni,
znič bytost moji, ale úplně,
bych v navě já potkala muže stín,
jehožto popel v této nádobě!”* [51, с. 176]

Яна гарача просіць Месяц аб сустрэчы з Ццірадам ў замагільным свеце. Вынікам становіцца магічнае пераўтварэнне Шаркі ў скалу:

*“...a Šárka od temene do paty
se proměnila v skálu nehybnou,
a ruce její bílé, kamenné,
k tuhému srdci ještě tiskly prach,
jenž tělem býval někdy Ctirada”* [51, с. 181].

Падагульняючы ўсё вышэйсказанае, можна адзначыць, што у сваёй апрацоўцы легенды аб Шарцы і Ццірадзе Зэер не надае ўвагі абгрунтаўцы ўчынкаў галоўных герояў. У іншых аўтараў, якія ўводзяць тэмы кахання і

спаборніцтва Шаркі і Ццірада, у герояў прысутнічае нейкая матывацыя - напрыклад, у Врхліцкага Шарка калісьці адмовіла Цціраду ў шлюбе, і менавіта адтуль паходзіць жаданне адпомсціць, і іх каханне адзін да аднаго матываванае і абгрунтаванае. У Зэера рэалістычнасць падзей адыходзіць на другі план, першы план займае эпічнасць і набліжанасць да міфалагічнай творчасці. Нічога не сказана аб каханні Шаркі - яму не прысвечана ніякіх момантаў, акрамя таго, дзе яна плача над яго пахавальным вогнішчам. Момант, калі Шарка разумее, што закахалася ў Ццірада, застаецца па-за сцэнай дзеяння. Але ўсё ж у большасці падзей у эпічным вершы “Ццірад” ёсць іншая, фальклорная матывацыя: усе персанажы ўключаны ў кругазварот Сонца і Луны, і ўсе адыгрываюць ў ім пэўныя ролі, і менавіта таму гіне Ццірад, які атаясамліваўся з Сонцам, і таму пераўтвараецца ў камень Шарка, якая адышла ад месяцовых персанажаў да салярных і гэтым змяніла свой лёс.

Сюжэт эпічнага верша “Ццірад” міфалагізаваны і цесна звязаны з народнымі паданнямі. Зэер дапоўніў яго магічным элементам, прывязаў падзеі да старадаўняга культу сонца і месяца. Таксама паэт адлюстроўвае падзеі з выразным драматызмам, а дзеянне ў эпічным вершы, нягледзячы на яго міфалагізаванасць, набывае экспрэсіўны характар. Трэба дадаць, што Юліус Зэер мастацкі апрацаваў змест падання аб Шарцы і Ццірадзе: у першапачатковай легенды былі запазычаны толькі агульная сюжэтная лінія і асноўныя героі, з’явіліся прадмова і пасляслоўе. Зэер пашырыў гэты сюжэт, надаў яму дэталёвасць, а таксама наблізіў яго да міфатворчасці, звязаўшы рэальнае і магічнае.

2.3 Алоіс Ірасэк і яго твор “Старадаўнія чэшскія паданні”

У канцы 19 - пачатку 20 стагоддзя ў чэшскай прозе значнае месца заняў гістарычны раман. Гэты інтарэс да гераічнага мінулага Чэхіі быў звязаны з ростам нацыянальна-вызваленчага руху. У вобласці гістарычнага рамана вядучая роля належыць Алоісу Іраску.

Алоіс Ірасэк быў буйнейшым пісьменнікам-рэалістам канца 19 – пачатку 20 стагоддзя. Яго пяру належаць шматлікія аповесці, раманы і драмы з гісторыі Чэхіі. Ірасэк нарадзіўся ў маленькім гарадку Гронава ў сям’і пекара. “Сыну небагатых бацькоў добра былі знаёмыя гора і пакуты чэшскага працоўнага людзю” [4, с. 357]. Скончыўшы сярэдняю школу, Ірасэк паступае ў Празскі універсітэт, дзе вывучае гісторыю чэшскага народа. Пасля заканчэння універсітэта ён выкладае гісторыю на працягу чатырнаццаці гадоў у сярэдняй школе ў горадзе Літамышль, а затым на працягу дваццаці гадоў у Празе. Сведкам таго, што Ірасэк быў выдатным

педагогам, з'яўляецца цікавасць чэшскай моладзі да яго творчасці і легкасць ўспрыняцця яго твораў. Алоіс Ірасэк ўважліва сачыў за новымі дасягненнямі ў галіне гістарычных даследаванняў. Яго творы заснаваны на дбайным вывучэнні чэшскіх гістарыяграфічных крыніц. Раманы, аповесці і п'есы Іраска дакладна перадаюць не толькі гістарычныя падзеі, але і настрой, побыт і культуру апісанага часу. Вялікая вартасць раманаў Іраска заключаецца таксама ў тым, што яны прысвечаны тэматыцы славітага гістарычнага мінулага Чэхіі і яе барацьбе супраць сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту.

Дзіцячыя гады пісьменніка прабеглі ў невялікім мястэчку Гронаў, у паўночна-ўсходняй Чэхіі. У гэтым краі былі папулярныя паданні і народныя легенды аб сялянскіх паўстаннях, аб барацьбе чэшскага народа за незалежнасць. *“Паўночна-ўсходняя Чэхія не раз падвяргалася нашэсцям варожых армій. Відавочцам аднаго з такіх ўварванняў падчас аўстра-прускай вайны у 1866 г. стаў малады Ірасек. Вялікае значэнне ў фарміраванні поглядаў Іраска мелі яго зносіны з народам, з сялянамі і рамеснікамі, якія насялялі Гронаў”* [11, с. 358]. Бацька Іраска быў выхадцам з сялян, вучыўся ткацкаму рамяству, а пазней валодаў невялікай пякарняй. У доме бацькоў будучы пісьменнік чуў нямала апавяданняў аб гераічным мінулым сваёй краіны, аб гусіцкіх войнах. У родным горадзе ён упершыню ўбачыў на сцэне чэшскія патрыятычныя п'есы, палюбіў народную паэзію і музыку. Ірасэк вучыўся ў нямецкай школе, затым скончыў гімназію ў Градцы-Кралаве – цэнтры паўночна-ўсходняй Чэхіі. Тут ён сур'ёзна заняўся вывучэннем гісторыі. Ён чытае кнігі чэшскіх пісьменнікаў эпохі нацыянальнага адраджэння, захапляецца творамі І. Колара, Б. Немцавай. Значны ўплыў аказала на яго і руская класічная літаратура. Ірасэк належаў да ліку аматараў творчасці Пушкіна, Лермантава, Гоголя. *“Асабліва вабіла маладога пісьменніка да Гоголя, у творах якога ён знайшоў сугучныя сабе матывы народнай творчасці і ярка выяўленую нянавісць да прыгнятальнікаў народа. Скончыўшы Карлаў універсітэт, Ірасек пасяліўся ў адным са старых ачагоў чэшскай нацыянальнай культуры – горадзе Літамышлі”* [11, с. 359]. Там ён пражыў каля пятнаццаці гадоў, працуючы настаўнікам гісторыі ў мясцовай гімназіі. З канца 80-х гадоў Ірасэк жыў і працаваў ў Празе.

Алоіс Ірасэк – стваральнік чэшскага гістарычнага рамана. Яго шматтомныя эпапеі пра лёс народа падчас гусіцкага руху, вызваленчага руху ў пабелагорскі перыяд, эпоху Адраджэння, старадаўнія часы Чэхіі адкрылі новыя для чэшскай прозы шляхі мастацкай тыпізацыі, прадвызначылі асаблівасці адлюстравання нацыянальнага жыцця ў святле сацыяльных супярэчнасцяў і канфліктаў. Абапіраючыся на даследаванні гісторыкаў і архіўныя крыніцы, на вопыт сваіх

папярэднікаў, Ірасэк паказаў народ як творцу гісторыі. *“Героі большасці яго раманаў і драм – патрыёты, якія выступаюць супраць іншаземнага прыгнёту. Письменник усяляў веру ў стваральныя сілы народа, што было так важна ў гады новага ўздыму руху за незалежнасць Чэхіі. Ён крытыкаваў буржуазію, якая страціла прагрэсіўную ролю, выкрываючы яе ілжэпатрыятызм, маляваў мінулае з глыбокім пачуццём гістарызму”* [4, с.225]. Гістарычныя аповесці, раманы і п'есы Іраска пастаянна нагадвалі чэхам аб іх гераічным мінулым і, несумненна, адыгралі вялікую агітацыйную ролю ў барацьбе народа за свабоду. Сам аўтар казаў: *“... мы знаходзімся ў стане барацьбы і змагаемся за жыццё. А жыццё народа вышэй за ўсё. За яго павінна ўсё змагацца, за яго павінна змагацца і мастацтва”* [28, с.15].

“Старадаўнія чэшскія паданні” Алоіса Іраска апісваюць падзеі чэшскай гісторыі, якія былі заснаваны на народнай літаратуры і некаторых гістарычных фактах. Упершыню кніга была надрукавана ў пражскім выдавецтве Вілімека ў 1894 г. Крыніцамі, на якія абапіраўся Ірасэк пры стварэнні свайго твора, былі “Чэшская хроніка” Казьмы Пражскага, “Чэшская хроніка” Вацлава Гайка з Лібачан і “Далімілава хроніка”, таксама былі ўжыты іншыя старачэшскія летапісы. У склад “Паданняў”, акрамя таго, былі ўключаны вядомыя чэшскія легенды аб Ольдржыху і Бажэне, а таксама некаторыя мараўскія, славацкія і габрэйскія паданні. Пры напісанні аўтар звяртаўся да розных жанраў, ад казак з сентыментальнымі рысамі да прыгодніцкіх апавяданняў. Ірасэк апісвае залаты век старадаўняй Чэхіі у некаторай ступені патэтычна, без скепсіса і іроніі. Многія героі “Паданняў” пазбаўлены негатыўных рыс. Свайму бачанню чэшскай старадаўняй гісторыі Ірасэк надаў некаторыя рысы сучаснасці, такія як рэлігійная памяркоўнасць, талерантнасць у адносінах да чужых думак і меркаванняў, дэмакратызм, суіснаванне розных народаў і нацый. “Старадаўнія чэшскія паданні” значна паўплывалі на фарміраванне жанру гістарычнага апавядання. Ірасэк апрацаваў як чэшскую гісторыю, яе сапраўдныя, падцверджаныя рознымі крыніцамі падзеі, так і народную літаратуру, створаную чалавечай фантазіяй, якая адлюстроўвала ўласнае чалавечае жыццё, радасць і смутак народу, яго жаданні і веру. Старыя чэшскія легенды напачатку твора з’яўляюцца своеасаблівай брамай, якая вядзе да Іраскавай падачы чэшскай гісторыі. Крыніцы легенд, змешчаных Іраскам ў “Старадаўніх чэшскіх паданнях”, даволі разнастайныя. Некаторыя паданні былі вядомы чэхам са спрадвечных часоў – перадаючыся з вуснаў у вусны, яны захаваліся ў народнай памяці і да нашых дзён; частка з іх была запісана яшчэ Казьмой Пражскім ў пачатку 12 стагоддзя. Уся сабраная Іраскам фальклорна-культурная спадчына была пераапрацавана згодна з літаратурнымі тэндэнцыямі таго часу. У “Старадаўніх чэшскіх паданнях” знайшлі мастацкае

адлюстраванне розных перыяды і падзеі гісторыі Чэхіі, як рэальныя, так і міфічныя.

Неабходна сказаць некалькі слоў аб палітычнай сітуацыі ў той час: у год напісання Іраскам “Старадаўніх чэшскіх паданняў” Чэхія не была самастойнай дзяржавай – яна знаходзілася пад уладай Аўстра-Венгерскай імперыі. У той час чэшскі народ супрацьстаяў прыгнёту іншаземнай улады, марыў аб нацыянальнай свабодзе, і гэтыя мары і надзеі знайшлі шырокае адлюстраванне ў тагачаснай літаратуры. *“Вялікае гістарычнае значэнне паданняў Іраска заключаецца ў тым, што ў іх знайшлі адлюстраванне спадзяванні чэшскага народа канца XIX стагоддзя”* [4, с.235]. Агульная адзнака гістарычных падзей у паданнях шмат у чым адлюстроўвае погляды чэшскага народа на сваю гісторыю. Паданні Іраска, як і народныя гістарычныя апавяданні і легенды, прасякнутыя глыбокім пачуццём любові да радзімы.

Твор падзяляецца на некалькі цыклаў: старадаўнія чэшскія паданні, паданні аб старой Празе, сярэднявечныя паданні і старажытныя прароцтвы. У манеры старажытных патрыярхальных паданняў вытрыманыя, напрыклад, “Казанне аб Лібушэ”, “Дзявочая вайна”; мова гэтых апавяданняў адрозніваецца пlynнасцю, архаічнасцю, для складаных сказаў характэрная інверсія, за кошт якой дасягаецца больш павольны стыль апавядання і аддаецца даніна стылістыцы і духу старажытных паданняў. Тыя легенды, якія апавядаюць аб прадказаннях на тэму лёсу радзімы, напоўнены патрыятычным пафасам. Форма апавядання змяняецца ў паданнях, у якіх ідзе гаворка пра барацьбу чэшскага народа за незалежнасць – мова становіцца больш рэзкай, набывае ваяўнічы характар. Усе “Паданні ...” прасякнуты цёплым пачуццём любові да Чэхіі і верай ў нязломнасць чэшскага народа.

Паданне аб дзявочай вайне таксама было змешчана Іраскам ў складзе “Старадаўніх чэшскіх паданняў”. Змест даволі дакладна перадае тую легенду, якая была распаўсюджана ў сярэднявеччы і ў перыяд Рэнэсансу. Пасля смерці князеўны Лібушэ ўлада перайшла да яе мужа Пршэмысла. Дзяўчаты з дружны Лібушэ ўжо не мелі такой ўлады і моцы, як раней. Больш за ўсё гэта не падабалася Уласце, якая была набліжана да Лібушэ, а таму яна пачала заклікаць астатніх дзяўчат і жанчын, каб яны пакінулі свае сем’і і разам з ёю змагаліся супраць мужчын. Жанчыны пагадзіліся з Уластай, і збеглі ў пабудаваны імі замак Дзевін на другім беразе Влтавы. Там яны жылі і вучыліся воінскай справе. Мужчыны кпілі з іх і не ўспрымалі сур’ёзна, толькі Пршэмысл меў наkont гэтага сумненні і лічыў, што ўсё значна складаней, чым здаецца – ён пабачыў прароцкі сон і засцярагаў мужчын ад вайны з жанчынамі. І вось мужчыны пайшлі на Дзевін.

Усё яшчэ ставячыся да гэтага несур'ёзна, яны лічылі, што толькі махнуць мячамі – і напалоханыя жанчыны ўцякуць у розныя бакі. Але ж так не здарылася; жанчыны паўсталі супраць іх, забілі шмат мужчын, і толькі некаторыя з іх выратаваліся. Так пачалася вайна паміж жанчынамі і мужчынамі, і яна вялася не толькі мячом, але і хітрасцю. Ад жаночай хітрасці загінула не менш мужчын, чым ад мяча. Адною з такіх ахвяр быў і ўладар Ццірад.

Адноючы летам Ццірад са сваёй дружнай адправіўся ў Прагу. Па дарозе яны пачулі крыкі і стогны, і, пайшоўшы на гук, знайшлі прыгожую дзяўчыну, прывязаную да дрэва. Шарка – так звалі дзяўчыну – сказала, што на яе напалі жанчыны і хацелі забраць ў палон у Дзевін, але, пачуўшы коннікаў, прывязалі яе да дрэва і ўцяклі. На шыю ёй павесілі рог і паклалі ля ног жбан мёду, намяхаючыся, што яна не можа ні піць, ні паклікаць дапамогу. Захоплены Шарчынай прыгажосцю, Ццірад паверыў ёй і вызваліў яе. Шарка, ачараваўшы Ццірада, напала яго мёдам, і зрабіла выгляд, што ёй будзе цікава, што адбудзецца, калі яна возьме рог. Пачуўшы гук рога, з ніадкуль з'явіліся жанчыны, якія перабілі дружыну Ццірада і ўзялі яго ў палон, а потым пакаралі смерцю. Усе мужчыны разлаваліся і вырашылі ісці на Дзевін вайной. Будучы ўпэўненай у перамозе жанчын, Уласта павяла іх на Вышаград, але бітва была такой жорскай, што амаль усе жанчыны загінулі. У гэтым баі памерла і сама Уласта. Жанчыны, якія выжылі, пабачыўшы смерць Уласты, збеглі ў Дзевін і пачалі прасіць літасці. Але мужчыны, помсцячы за Ццірада, забілі іх і спалілі Дзевін. З тых часоў жанчыны больш не паўставалі супраць мужчын, і так была скончана дзявочая вайна.

У параўнанні з сярэднявечнымі аўтарамі Алоіс Ірасэк змяняе стыль апавядання і зніжае дэталёвасць. Так, калі Гаек у сваёй “Чэшскай хроніцы” выразна акрэсліў прычыны канфлікту і апісаў матывацыю Уласты, то Ірасэк не заострыў на гэтым увагу. Таксама можна казаць, што Ірасэк значна скараціў колькасць гістарычных падзей, пакінуўшы толькі асноўныя. Іраскава апавяданне аб дзявочай вайне падзяляецца на 5 частак, і так як аўтар не ставіў мэты найбольш дакладна перадаць гэтую гісторыю, летапісны стыль змяняецца больш мастацкім, а храналагічная дакладнасць падання падзей знікае. Іраскаў вобраз Уласты таксама змяняецца: калі Гайкава Уласта мела асабістую матывацыю нянавісці да Пршэмысла і Ццірада, Іраскава ж помсціць за забойства вялікай колькасці яе падданных жанчын. Вобраз Гайкавай Уласты носіць адмоўную канатацыю, яна прадстаўлена як бязлітасная і ганарлівая мяцежніца, калі ж Уласта Іраска – змагарка за правы і свабоду. Яе заклікі палымяныя, здольныя абудзіць жанчын на барацьбу: *“Dáme-li se přemoci, teprve se nám mužové vysmějí. Za robotné budete, a hůř, za otrokyně líp je třeba zahynouti, nežli se jim dáti na milost, protože na ně! Nežijte*

nikoho, bijte každého, každého, ať je kdokoliv, ať bratr, ať otec!” [28, с.161]. У гэтым праяўляецца характэрны для чэшскага рэалізму ўплыў рамантызму

Інакш у двух аўтараў паказаны і містычны сон Пршэмысла. Гаек адводзіць яму некалькі радкоў, але ўключае ў яго сімволіку смерці: *“Vidl sem u vidní noním, ana dívka jedna z tech přede mnú stála a krvavého mi nápoje píti v koflíku podávala”* [24, с.156]. Іраскаў сон Пршэмысла больш пашыраны і носіць мастацкі характар: *“Slyšte, proč se s vámi nesměju. Také byste se nesmáli, kdybyste měli vidění, jaké jsem viděl dnes ve snách. Chtěje jich varovati, pověděl, co viděl: „Noc byla, v povětří plno hustého, čpavého dýmu; v záři požáru viděl jsem dívku v přilbě. Zpod přilby jí vlály dlouhé vlasy, v jedné ruce měla meč v druhé číši. Na zemi leželi v prachu a v krvi zabiti muži. Ta dívka běhala jako vztekla, šlapala po mrtvých, pak nabrala do číše krve a lokala ji jako šelma v zuřivé dychtivosti. Aj, slyšte, mužové, bohů hlas a znamenajte jejich znamení. Tím viděním vás varuji, slyšte mou řeč a lehko jí nevažte!”* [28, с.168]. Мастацкае апісанне сна стварае неабходную містычную і жахлівую атмасферу: Пршэмысл кажа пра густы чорны дым, зарыва вогнішча, пыл і кроў, а апісанне дзяўчыны са сну нагадвае біблейскі вобраз вавілонскай блудніцы. Увогуле эпізод аб дзявочай вайне насычаны рознай сімволікай: так, у частцы, дзе апісана забойства Цірада, крумкач прадракае яму смерць. Той жа воран потым з’яўляецца напрыканцы эпізода: *“Leželi na slunci, zbodaní, mrtví; roje much sedaly na ně, a s výše nad nimi se ozýval havran, jehož prve nedbali, a krákvě svolával druhy na hojnou pastvu”* [28, с.171]. Апісанні прыроды таксама папярэджвалі аб небяспецы: *“Slunce pražilo, bylo dusno. Ani klas, ani list se nezachvěl po lánech obilí a konopí. Ani v lese, do kterého Ctirad zajel, jak ho cesta vedla, nebylo volněji. Stín starých stromů i tmavých skal, jež strměly nad hlubokým ouvalem, jako by nechladil. Vitr nezavál, ani haluzka se nehnula, a potok v houšti pod skalami se plížil beze zvuku. Vše ztichlo, voda, strom i pták; jen lidský hlas se pojednou ozval mrtvým tichem: nářek, žalostné volám”* [28, с.172]. Можна зрабіць вынік, што менавіта сюжэту аб Шарцы і Ціраду Ірасэк надаў найбольшую ўвагу: ён здаецца больш дэталевым, больш мастацкім, больш насычаным рознымі сродкамі ў параўнанні з іншымі часткамі апавядання аб дзявочай вайне.

Такім чынам, можна казаць, што ў адрозненне ад папярэдніх пісьменнікаў Алоіс Ірасэк пераапрацаваў легендарна-летапісны сюжэт ў мастацкім стылі. Яго апісанне дзявочай вайны характарызуецца падкрэсленай стылізацыяй пад старажытныя фальклорныя крыніцы, што дасягаецца за кошт інверсіўнага стылю паведамлення і выкарыстоўвання архаізмаў. Таксама яно характарызуецца адсутнасцю аўтарскага стаўлення да персанажаў. “Дзявочая вайна” Іраска па сваёй

стылістыцы набліжаецца да казкі, хоць і захоўвае даволі жорсткі характар падзей, пераняты ў Вацлава Гайка з Лібачан.

Калі ж параўноўваць апрацоўку тэмы “дзявочай вайны” у Алоіса Іраска і яго сучаснікаў, можна заўважыць, што Ірасэк не надае ўвагі ні матывацыі персанажаў, ні адлюстраванню іх душэўнага становішча і перажыванняў. Гэта некаторым чынам набліжае яго да Зэера, які паміж эмацыйнай напружанасцю дзеяння і набліжэння яго да міфалагічных крыніц аддаў перавагу другому варыянту. Іраскава адлюстраванне дзявочай вайны набліжаецца да мастацкага пераказу летапісных падзей ў казачна-легендарнай стылістыцы. Але ўсё ж у адрозненне ад Зэера Ірасэк не радыкальна змяняе летапісны сюжэт: ён нязначна пашырае яго, распрацоўвае асобныя матывы, але ж не адхіляецца ад тых варыянтаў адлюстравання падзей, якія былі прадстаўленыя ў летапісных крыніцах. Аднак ва ўсіх трох аўтараў ёсць тое, што іх яднае: вялікая ўвага менавіта да вобразаў Шаркі і Ццірада і развіццё іх гісторыі. Кожны аўтар падаў гэтую гісторыю па-свойму, праз прызму уласнага бачання, і кожная з гэтых гісторый вартая ўвагі.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

У дадзенай працы былі даследаваны творы, прысвечаныя такой міфалагічнай тэме, як дзявочай вайна. Вырашальнымі фактарамі пры інтэрпрэтацыі розных сюжэтаў, якія вандруюць з аднаго твора ў іншы, з’яўляюцца іх паходжанне, эвалюцыя і гісторыка-культурны кантэкст. Антычны сюжэт аб амазонках, які знайшоў сваё адлюстраванне ў цэлым шэрагу твораў чэшскай літаратуры розных часоў, можа прыцягнуць увагу як літаратуразнаўцаў, так і гісторыкаў, культуролагаў і іншых даследчыкаў. Яго ўвасабленне ў творах, абраных аб’ектам дадзенай дыпломнай працы, трансфармуецца згодна з цягам часу, гістарычнымі падзеямі, культурным жыццём і зменай светапогляду і маралі нацыі. Усе гэтыя змены ў асяроддзі адбіліся ў творчасці аўтараў, творы якіх былі абраны для дадзенай дыпломнай працы. Змена эпох і, адпаведна, светапогляду, іншыя адносіны да жанчыны ў розныя часы, з’яўленне новых літаратурных напрамкаў – ў сувязі з гэтым паступова трансфармуецца міфалагічны сюжэт і самае адлюстраванне дзявочай вайны. Калі ў сярэднявечнай літаратуры Космава хроніка сцвярджае перамогу патрыярхальнага ўкладу над матрыярхатам, а ў хроніцы Вацлава Гайка ў гэтым эпізодзе вылучаецца наяўнасць сярэдневечнага светапогляду, цесна звязанага з рэлігіяй, то ў 19 стагоддзі погляд на ролю жаночых персанажаў змяняецца. Юліус Зэер і Яраслаў Врхліцкі пазбаўляюць жаночыя вобразы ад старых стэрэатыпаў, звязаных з рэлігійнымі ўяўленнямі, і робяць іх больш рэалістычнымі. Таксама жаночыя вобразы раскрываюцца з большым псіхалагізмам. Алоіс Ірасэк ўвогуле ідэалізуе вобразы “чэшскіх амазонак” і робіць Уласту і яе падданных змагаркамі за высокія ідэалы. Трэба дадаць, што ў 19 стагоддзі амаль ніводны аўтар не апрацоўваў тэму “дзявочай вайны” цалкам. Увагу большасці пісьменнікаў і паэтаў прыцягнула адна з частак легенды аб дзявочай вайне - урывак аб Шарцы і Ццірадзе. Улічваючы тое, што ў 19 стагоддзі існавала вялікая колькасць літаратурных напрамкаў, менавіта гэты ўрывак, які выступае як “сюжэт ў сюжэце”, вылучаецца як найбольш падыходзячы для далейшай апрацоўкі. Ён мае строгую кампазіцыю і лагічную пабудову, што дазваляе развіваць гэты матыў згодна з патрабаваннямі літаратурнага напрамку аўтара.

Інтэрпрэтацыя матыва дзявочай вайны Казьмы Пажскага характарызуецца адсутнасцю уласна вайны, мае характар гульні і заканчваецца перамір’ем. Такая гуманістычная версія канфлікту паміж жанчынамі і мужчынамі, увасабленая ў эпізодзе аб дзявочай вайне, належыць толькі Казьме Пажскаму і далей не сустракаецца ў творчасці іншых аўтараў, якія распрацоўвалі гэтую тэматыку. На

заканчэнне ўрыўка святочнымі падзеямі, верагодна, паўплывала славянская абраднасць, а яго агульны характар, насычанасць алюзіямі на антычныя творы і міфалогію дае зразумець, што Казьма Пажскі быў сапраўды адукаваным чалавекам і быў знаёмы з антычнай літаратурнай спадчынай, якая аказвала вялікі ўплыў на літаратуру таго часу.

Урывак аб дзявочай вайне, змешчаны Вацлавам Гайкам з Лібачан у сваёй “Чэшскай хроніцы”, трансфармуецца пад уплывам змены маралі, змяшчае схаваны рэлігійны падтэкст і носіць адбітак як эпохі Адраджэння, так і Сярэднявечча. Гаек больш арыентаваўся на Далімілаву хроніку, у якой дзявочая вайна з гульні становіцца кровапраліццём. Як чалавек Рэнесансу, Гаек выкарыстаў вялікую колькасць спасылак на антычную культуру і асудзіў жорсткасць вайны – але яго “жорсткасць вайны” бярэ пачатак у прысутнасці сярэднявечнага светапогляду, асабліва на ролю жанчыны ў грамадстве. Па Гайку, прычынай вайны з’явілася менавіта жаночая ганарлівасць, якая, згодна з каталіцкай мараллю, з’яўляецца грахам, і фінальнае жорсткае пакаранне дзевінскіх амазонак – гэта расплата за паўстанне супраць традыцый і веры. Таксама Гаек у параўнанні з Казьмой Пажскім значна ўпрыгожыў матыў дзявочай вайны, апрацаваўшы яго ў мастацкім стылі, пашырыў яго і ўнёс вялікую колькасць дэталей, якія не сустракаліся ў папярэдніх аўтараў.

Яраслаў Врхліцкі робіць вольную інтэрпрэтацыю матыва “дзявочай вайны”. Ён дапаўняе першапачатковы сюжэт новымі персанажамі і новымі тэмамі, раскрывае падзеі з глыбокім псіхалагізмам. Захаваныя вобразы галоўных герояў таксама паказваюцца ў суадноснасці з літаратурнымі патрэбамі часу. Трэба адзначыць, што ў сваёй апрацоўцы міфічнага сюжэта Врхліцкі ўздывае тэмы міжчалавечых адносін і іх праблематыку. Вялікая частка легенды “Шарка” прысвечана апісання супярэчнасці пачуццяў Шаркі, кантрасту паміж яе ўчынкамі і думкамі і рэфлексіі аўтара над гэтым, а таксама адлюстраванню пачуццяў іншых герояў. Эпічны характар урыўку аб “дзявочай вайне” змяняецца на лірычны. У сувязі з гэтым Врхліцкі ўводзіць у тэкст матывацыю галоўных герояў: усе іх пачуцці і ўчынкі маюць лагічнае абгрунтаванне. Дзеля большага эмацыянальнага ўздзеяння на пачуцці чытачоў ён дадае да тэксту новыя мастацкія дэталі: напрыклад, змяняе канец сюжэтнай лініі Шаркі, робячы яе смерць больш трагічнай.

У адрозненне ад “Шаркі” Врхліцкага, у сваёй інтэрпрэтацыі сюжэта Юліус Зэр адхіляецца ад рэалістычнай абгрунтавання падзей. Ён не паглыбляецца ў псіхалагізм, не надае ўвагі матывацыі ўчынкаў галоўных герояў. Зэр стварае больш міфалагізаваную версію гісторыі аб Шарцы і Цірадзе, адмаўляючы

лірызацыю і схіляючыся да эпічнага характара адлюстравання падзей. Ён не надае ўвагі тэмам кахання, рэўнасці, помсты. Да таго ж ён звязвае падзеі са славянскім салярным культам і дадае магічны элемент, таму праз ўвесь эпічны верш прасочваецца матыў наканаванасці падзей. Усе персанажы ўключаны ў кругаварот Сонца і Месяца і адыгрываюць ў ім пэўныя ролі, а пераход з месяцавых персанажаў да салярных можа быць прычынай рэзкіх жыццёвых змен. Таксама трэба дадаць, што Зэер значна змяніў класічную форму легенды аб Шарцы і Ццірадзе. Ён запазычыў толькі асноўных персанажаў, але пашырыў сюжэт легенды прадмовай і пасляслоўем, надаў яму большую дэталёвасць, а таксама наблізіў яго да старажытных міфаў, ужываючы сувязь рэальнага з іррэальным.

У Алоіса Іраска ў апісанні гэтага матыва адбываецца паварот ад летапіснай падачы падзей да выключна мастацкай стылістыкі. Іраскава “дзявочая вайна” па сваіх моўных характарыстыках і стылі апавядання набліжаецца да фальклорнай творчасці. Аўтар, абапіраючыся на творы папярэднікаў, у якіх была змешчана вялікая колькасць падзей, вольна абышоўся з гэтымі крыніцамі, пакінуўшы толькі асноўныя сюжэтныя лініі. Ён не пераследаваў мэты дакладна перадаць гісторыю. Але ў той жа час ён па-мастацку ўзбагаціў гэты ўрывак, зрабіўшы яго падобным на рэальную старажытначэшскую легенду, нягледзячы на тое, што дакладнае паходжанне сюжэта аб дзявочай вайне – ці сапраўды падобныя падзеі мелі месца ў старадаўняй чэшскай гісторыі і належаць да фальклора, ці яны з’яўляюцца фікцыяй, заснаванай на кампіляцыі антычных і чэшскіх міфаў – дагэтуль не вызначана.

Такім чынам, мы бачым, што тэма “дзявочай вайны” была запатрабавана чэшскімі літаратарамі як у сярэднявеччы, так і ў літаратуры 19 стагоддзя. Праходзячы праз літаратурную творчасць розных перыядаў, сюжэт легенды аб дзявочай вайне неаднойчы трансфармаваўся згодна з літаратурнымі патрэбамі часу, пазбаўляўся адных мастацкіх дэталей і набываў новыя. На панараме яго ўвасаблення ў чэшскай літаратуры выразна прасочваецца культуралагічныя змены ў грамадстве, рознасць мастацкіх падыходаў да пазначанай тэмы і пэўныя мастацкія тэндэнцыі.

СПІС ВИКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Агапкина, Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т. А. Агапкина. — Москва: Индрик, 2002. — 816 с.
2. Белова, О. В. Славянский бестиарий: Словарь названий и символики / О. В. Белова. — Москва: Индрик, 2001. — 320 с.
3. Богатырёв П.Г. Вопросы теории народного искусства / П.Г. Богатырёв. — Москва: Искусство, 1971. — 544 с.
4. Кузнецова, Р.Р. История Чешской литературы: Учебник для студентов вузов / Р.Р. Кузнецова. — Москва: Изд-во Московского университета, 1987. — 342 с.
5. Кун, Н.А. Легенды и мифы Древней Греции / Н.А. Кун. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. — 108 с.
6. Лаптева, Л.П. История Чехии периода феодализма (V — сер. XVII вв.) / Л.П. Лаптева. — Москва: Индрик, 1993. — 115 с.
7. Мелетинский, Е.М. От мифа к литературе. Курс лекций «Теория мифа и историческая поэтика» / Е.М. Мелетинский. — Москва: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 170 с.
8. Мельников, Г.П. Сотворение чешского исторического мифа: хроника Вацлава Гаека из Либочан / Г.П. Мельников // Историческая память в культуре эпохи Возрождения / И. Иванов [и др.]; под ред. И. Н. Русаковой. — Москва, Индрик, 1985. — Т. 1. — с. 377—378
9. Неедлы, З. Алоис Ирасек : [биогр. очерк] / Пер. с чешского / З. Неедлы. — Прага: Орбис, 1952. — 97 с.
10. Никольский, С.В. Две эпохи чешской литературы / С.В. Никольский. — Москва: Изд-во Московского университета, 1981 — 353 с.
11. Филипчикова, Р.Л. Алоис Ирасек / Р.Л. Филипчикова // Очерки истории чешской литературы XIX–XX вв / Л.С. Кишкин [и др.]; под ред. Д. Ф. Маркова, С. В. Никольского, С. А. Шерлаимовой. — Москва: Издательство АН СССР, 1963. — Разд. 3. — с. 357 – 361.
12. Balajka, V. Jaroslav Vrchlický / V. Balajka. — Praha: Melantrich, 1979. — 265 s.

13. Bláhová, M. Kosmova kronika česká / M. Bláhová, K. Hrdina. - Praha: Paseka, 2005. — 301 s.
14. Beneš, Z. Historický text a historická skutečnost: Studie o principech českého humanistického dějepisectví / Z. Beneš — Praha: Odeon, 1993. — 232 s.
15. Borecký, J. Alois Jirásek / J. Borecký. - Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1933. – 666 s.
16. Borový, Fr. Listy třem přátelům / Fr. Borový. — Praha: Melantrich, 1938. — 102 s.
17. Brabenec, J. Řeka osudu českého kronikářství / J. Brabenec. — Brno: Moravská bastei MOBA, 2017. — 397 s.
18. Červenka, M. Lumírovec: sémantika verše v Zeyerově epice / M. Červenka // Český volný verš devadesátých let / M. Červenka. — Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. — 63 s.
19. Červenka, M. Symboly, písně a mýty / M. Červenka. — Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1966. — 96 s.
20. Daňhelka, J. Textologie a starší česká literatura / J. Daňhelka. – Praha: Ústav pro českou literaturu AV, 2014. – 360 s.
21. Dvořák, K. Mezi literaturou a folklorem / K. Dvořák // Dějiny české literatury 2 / R. Havel [a jin.]; red. svazku F. Vodička. – Praha: ÚČL ČSAV v Nakladatelství ČSAV, 1960. – kap. 2. – s. 112–115.
22. Fránek, M. Romantismus Julia Zeyera z pohledu dobové literární kritiky / M. Fránek. — Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1933. — 106 s.
23. Fučík, J. Tři studie: Božena Němcová, Karel Sabina, Julius Zeyer / J. Fučík. — Praha: Svoboda, 1947. — 110 s.
24. Hájek z Libočan, V. Pověsti o počátcích českého národu a o českých pohanských knížatech / V. Hájek z Libočan; př. vyd. Jan Kočí. – Praha: Kočí, 1917. - 365 s.
25. Homolová, K. Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století / K. Homolová, M. Otruba, Z. Pešata. – Praha: Československý spisovatel, 1982. – 377 s.
26. Janáčková, J. Alois Jirásek: [monografie s ukázkami z díla] / J. Janáčková. – Praha: Melantrich, 1987. – 581 s.
27. Janáčková, J. Český román sklonku devatenáctého století / J. Janáčková. — Praha: Academia, 1967. — 325 s.

28. Jirásek, A. Staré pověsti české / A. Jirásek. — Praha: Jos. R. Vilímek, 1921. - 375 s.
29. Kolař, J. Hájkova kronika a česká kultura / J. Kolař. — Praha: Melantrich, 1981. — 198 s.
30. Kosmas. Chronica Boemorum / Kosmas; př. vyd. Karel Hrdina. — Praha: Československý spisovatel s.r.o., 1972. — 280 s.
31. Králík, O. Kosmova kronika a předchozí tradice / O. Králík. - Praha: Vyšehrad, 1976. - 269 s.
32. Krejčí, Fr. V. Julius Zeyer: kritická studie / Fr. V. Krejčí. — Praha: Hejda a Tuček, 1901. — 155 s.
33. Kunc, J. Soupis díla Aloise Jiráska a literatury o něm / J. Kunc. — Praha: Národní knihovna, 1952. — 80 s.
34. Květ, J. Dílo Aloise Jiráska v české ilustraci / J. Květ. — Praha: Orbis, 1953. — 93 s.
35. Lehar, J. Česká literatura od počátku k dnesku / J. Lehar. - Praha: Lidové noviny, 1998. - 158 s.
36. Lorenzová, H. Solární mýtus v díle Julia Zeyera / H. Lorenzová // Julius Zeyer: texty, sny obrazy / T. Vlček. — Praha: ERM, 1997. — s. 92 — 105.
37. Nejedlý, Z. Staré pověsti české jako historický pramen / Z. Nejedlý. - Praha: Československý spisovatel, 1953. — 47s.
38. Novák, A. Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny. 5. vyd. / A. Novák. — Brno: Atlantis, 1995. — 352 s.
39. Novák, A. Tři studie o Jaroslavu Vrchlickém / A. Novák. — Brno: Novina 1940. — 159 s.
40. Novotný, M. Roky Aloise Jiráska v datech, obrazech, zápisech a poznámkách: 1851-1930-1953 / M. Novotný. — Praha: Melantrich, 1953. — 459 s.
41. Palacký, F. Dějiny národu českého / F. Palacký. — Praha: Odeon, 1968. — 173 s.
42. Pulkava z Radenína, Př. Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy kronika česká / Př. Pulkava z Radenína. — Praha: Melantrich, 1893. — 216 s.
43. Tomášek, M. Mytická krajina Zeyerova Vyšehradu / M. Tomášek // Julius Zeyer, lumírovský básník v duchovním dění Evropy / J. Kudrnáč. — Brno: Host, 2009. — kap. 2. — s. 102 — 133.

44. Topor, M. Čtení o Jaroslavu Vrchlickém : básník ve sporech o životnost díla / M. Topor. — Praha: Institut pro studium literatury, 2013. — 73 s.
45. Třeštík, D. Kosmas / D. Třeštík. — Praha: Melantrich, 1972. — 178 s.
46. Třeštík, D. Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení / D. Třeštík. — Praha: Academia, 1968. — 251 s.
47. Třeštík, D. Mýty kmene Čechů (7.-10. století). Tři studie ke starým pověstem českým / D. Třeštík. — Praha: NLN, 2003. — 291 s.
48. Vlašínová, D. Julius Zeyer / D. Vlašínová. — Brno: Istenis, 2003. — 205 s.
49. Vlček, T. Julius Zeyer: texty, sny obrazy / T. Vlček. — Praha: ERM, 1997. — 182 s.
50. Vrchlický, J. Mythy / J. Vrchlický. — Praha: Melantrich, 1955. — 229 s.
51. Zeyer, J. Vyšehrad / J. Zeyer. — Brno: Host, 2009. — 350 s.